

UNIVERSITÉ DE COPENHAGUE

**CAHIERS
DE
L'INSTITUT DU MOYEN-ÂGE GREC ET LATIN**

85

Centre for the Aristotelian Tradition

Saxo Institute

2016

Radulphus Brito on Memory and Dreams. An edition.

Sten Ebbesen

Introduction

1. The texts and their attribution to Radulphus Brito

The early 14th-century ms Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale, Conventi Soppressi E.1.252 ("F") is by now well-known for its collection of question commentaries by Radulphus Brito, some with (*Quaest. Ph., Mete., de An.*), others without ascription (*Quaest. Parva Naturalia, De motibus animalium, Physiogn., De causis, Metaph.*). Some fifteen years ago I proved to my own satisfaction that the anonymous questions on the *Metaphysics* were by Radulphus. Later, Iacopo Costa has both supported this attribution and added arguments for the others.¹

The present article contains editions of (A) those of the questions on the *Parva Naturalia* that deal with either memory or dreams, (B) two questions from the *Metaphysics* commentary that discuss the role of memory in the acquisition of knowledge.

These editions are part of a series occasioned by ongoing research in the framework of a Gothenburg-based research project *Representation and Reality*, started in early 2013, and scheduled to run till the end of 2019. The project, which is funded primarily by the Swedish National Bank's Tercentenary Foundation, aims at elucidating aspects of theories of cognition within the Aristotelian tradition (Greek, Latin and Arabic) of

¹ My arguments for Brito's authorship of the questions on the *Metaphysics* were given in my 'Radulphus Brito on the *Metaphysics*', in: J. Aertsen, K. Emery & A. Speer, eds., *Nach der Verurteilung von 1277*, *Miscellanea Mediaevalia* 28, Walter de Gruyter: Berlin–New York, pp. 450-492. Rp. as ch. 12 in *Topics in Latin Philosophy from the 12th–14th centuries: Collected Essays of Sten Ebbesen, Volume II*, Ashgate: Aldershot 2009. Iacopo Costa has presented both a description of the contents of the Florence ms and arguments for ascribing the anonymous works mentioned to Brito, in his *Il commento di Radolfo Brito all'Etica Nicomachea*, unpublished diss., Università degli studi di Salerno—Université Paris IV-Sorbonne 2007, pp. 145-181 (about the questions on the *Parva Naturalia* in particular, see pp. 158-162). For a description of the ms, see also *Catalogo di manoscritti filosofici nelle biblioteche italiane*, vol. 3, Firenze: Olschki 1982, pp. 49-51.

late antiquity and the middle ages. Commentaries on the *Parva Naturalia* are being given particular attention because they have been accorded only scant attention in previous scholarship. Earlier, I have presented selected questions on *De somno & vigilia* by Simon of Faversham's in *CIMAGL* 82 (2013), by Geoffrey of Aspall in *CIMAGL* 83 (2014) and by James of Douai in *CIMAGL* 84 (2015), while Christina Thomsen Thörnqvist has edited Walter Burley's *Expositio De somno et vigilia* in *CIMAGL* 83 (2014). More editions may be expected in the next few years.

The *Parva Naturalia* questions of the Florence manuscript offer few occasions for doctrinal comparison with works securely attributed to Radulphus and available in modern editions, but I have little doubt that they are his. His style is not much different from that of most of his contemporaries, but he is more fond than most of using the following format for his answers to the principal arguments:

Cum dicitur "*p*", verum est — *q*

where *p* is a quotation of the argument to be refuted, and *q* is a restrictive clause stating certain conditions to be met for *p* to be true. The following extract from Brito's question I.10 on the *Sophistici Elenchi* may illustrate his *modus operandi*:¹

Ad 1. Tunc ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam. *Cum dicitur* "Quod unum non significat etc.", *verum est* —sub una ratione significandi, *tamen* quin aliquid plura significet sub pluribus rationibus significandi non negat Philosophus; ideo ratio non valet. Modo terminus aequivocus significat plura sub pluribus rationibus significandi.

Ad 1.2 Ad aliam. *Cum dicitur* "Unius perfectibilis una est perfectio", *verum est* —una perfectio substantialis, *tamen* possunt esse plures perfectiones accidentales eiusdem perfectibilis. [...] Et *cum dicitur* quod significatio dictionum est sua natura, *verum est* quod significatio est essentialis dictionibus, *tamen* voci non est essentialis, quia dictio addit supra vocem rationem significandi, et ideo licet significatio sit essentialis dictioni, *tamen* non est essentialis voci, sicut albedo homini albo est essentialis, et *tamen* non est essentialis homini.

¹ Text taken from the edition in S. Ebbesen, 'Texts on Equivocation. Part II. Ca. 1250-1310', *CIMAGL* 68 (1998) 99-307. The passage quoted is found on pp. 189-190. I have slightly modified the punctuation and introduced italics to highlight the formula *Cum dicitur* etc.

Ad 1.3 Ad aliam. Cum dicitur “Quod non est possibile in intelligendo etc.”, concedatur. Et *cum dicitur* “Intellectus non potest multa intelligere”, *verum est* —unus intellectus, *tamen* plures intellectus bene possunt multa intelligere, et unus intellectus bene potest multa intelligere successive licet non simul [...] Et *cum dicitur* quod vox eo<dem> modo significat apud unum et apud multos, *verum est* —quantum est ex parte vocis, et ideo bene volo quod vox quantum est ex parte sua et apud unum intelligentem et apud plures intelligentes potest plura significare, *tamen* apud plures intelligentes et apud unum quantum est ex parte intelligentis non est eodem modo, quia plures intelligentes possunt simul multa significata intelligere, sed unus intelligens non potest simul multa significata intelligere, sed successive.

Use of this strategy is not unique to Brito, but the frequent use of it in the questions on the *Parva Naturalia* edited below speaks in favour of his authorship, and nothing in them have struck me as un-Britonian, so I shall assume that they are, indeed, a product from his workshop.

2. Context of composition

Radulphus Brito was a Paris master,¹ and most of his works from his time as an arts master appear to have been produced in the 1290s, but until we have more critical editions we cannot say much more. In his course on the *Parva Naturalia*, each lesson must have contained both an exposition of the Aristotelian text and the presentation of one or more *quaestiones*, for in question 2 on *De sensu et sensato* we read:

F 207rB: Philosophus in lectione nostra dicit quod illa quae dicta sunt de anima supponantur.

The expression *in lectione nostra* must be a reference to the piece of Aristotle’s text that was the subject of exposition on the day the question was raised in class. Thus, the format of his course on the *Parva Naturalia* must have been the same as that evidenced by James of Douai’s *expositio* with interspersed questions (see edition in *CIMAGL* 84 [2015]), but it

¹ About Brito’s life, see William J. Courtenay, ‘Radulphus Brito, Master of Arts and Theology’, *CIMAGL* 76 (2005) 131-158. A manuscript of his *Topics* commentary (Erfurt, UB, CA 4° 276: ff. 100-131) is dated 1296 acc. to N.J. Green-Pedersen, *The Tradition of the Topics in the Middle Ages*, Philosophia Verlag: München 1984, p. 392. W. Schum, *Beschreibendes Verzeichnis der Amplonianischen Handschriften*, Berlin 1987, p. 518, quotes the colophon as follows: “Expl. quest. magistrifi de ...cia super octo libros ... thoph. Ar. etc. date, a.D. M°CC°LXXXV° Dominica Reminiscere complete Deo gr.; et sunt correcte multum omnino, sicut de ore suo processerunt.” This must mean that the text of the Erfurt ms is a *reportatio*.

looks as if nobody bothered to record Brito's exegesis of the text for posterity (it may, of course, lie undetected in some manuscript that has not been properly scrutinised).

3. Sources used

Brito uses the standard authoritative sources for his questions on the *Parva Naturalia* –Aristotle himself, Averroes, Avicenna, and, massively, Albert the Great. In the selection of questions published below Albert's name is mentioned about thirty times. Frequent references to Albert is characteristic of many of Brito's works, but in the case of the *Parva Naturalia* the many appeals to his authority do not set Brito apart from his contemporaries; all commentators on the *Parva Naturalia* from the late 13th and early 14th centuries relied heavily on Albert. It took a man with John Buridan's courage to break with that tradition. Some, perhaps many, of Brito's references to and loans from Albert may be second-hand, but I have made no attempt to determine to which degree this is the case. A couple of references to Proclus have resisted my attempts to locate the source in *Elementatio Theologica*. As I have encountered similar problems with references to Proclus in Brito's *Quaest. Metaph.*, I suspect that as far as Proclus was concerned he relied on second-hand information.

Brito is likely to have made extensive use of one or a couple of slightly older question commentaries, but I have not been able to identify any such source. A comparison of the questions on *De memoria* with Peter of Auvergne's shows, as expected, a number of shared *rationes principales*, but no strong similarity in their determinations of shared questions (partial exceptions in qu. 2-3). The result of a comparison of the questions on *De insomniis* and *De divinatione* with James of Douai's is very similar. For further information, see the references in the apparatus.

4. List of Brito's Questions on *Mem.* and *Somn. Vig.*

In Brito's age, the title *De somno et vigilia* standardly covered both the work we still call by that name (as book I) and the two small books about dreams and divination by means of dreams (book II). Accordingly I have numbered his questions I.1-15 and II.1-7. Of the questions on book I, only I.9 appears in the edition below, whereas all seven questions on book II are there.

The full list of Brito's questions on *De memoria* and on *De somno et vigilia* looks as follows:

N°	F	Title
<i>De memoria</i>		
1	214vA	Utrum illa scientia sit distincta a scientia libri De anima
2	214vB	Utrum de futuris possit esse scientia
3	215rA	Utrum obiectum memoriae sit aliquid praeteritum
4	215rB	Utrum iuvenes et senes sint male memorativi
5	215vA	Utrum virtutes sensitivae interiores sint distinctae
6	216rA	Utrum contingat intelligere sine phantasmate
7	216vA	Utrum ad memoriam requiratur oblivio
8	216vB	Utrum memoria et reminiscentia differant
9	217rA	Utrum potentia rememorativa sit potentia organica
<i>De somno et vigilia</i>		
I.1	217rB	Utrum somnus sit privatio vigiliae
I.2	217vA	Utrum somnus et vigilia sint passio totius coniuncti
I.3	218rA	Utrum cuius est potentia, eius est actus
I.4	218rB	Utrum plantis insit somnus
I.5	218vA	Utrum somnus insit omnibus animalibus
I.6	218vB	Utrum somnus sit prior vigilia
I.7	219rA	Utrum somnus sit passio primi sensitivi
I.8	219vA	Utrum sensus communis sit in corde
I.9	219vB	Utrum dormientes possint exercere opera vigilantium
I.10	220rB	Utrum cor sit principium sanguinis
I.11	220vB	Utrum evaporatio elevata a loco digestionis sit causa somni
I.12	221rB	Utrum in pueris maior pars nutrimenti elevetur sursum
I.13	221vB	Utrum labor corporalis sit causa somni
I.14	222rA	Utrum profunda cogitatio sit causa somni sive profunda speculatio
I.15	222rB	Utrum naturalis expergefactio animalium habeat esse celerata digestionem
II.1	222vB	Utrum somnium sit passio intellectus
II.2	223rA	Utrum species sensibiles maneant in sensu in absentia sensibilium
II.3	223rB	Utrum oculus mulieris menstruosae habeat inficere speculum
II.4	223vB	Utrum deceptio contingat in somno
II.5	224rA	Utrum divinatio per somnia sit possibilis
II.6	224vA	Utrum somnia per quae contingit divinare immittantur a deo
II.7	225rA	Utrum corpus caeleste possit agere in animam humanam

5. *Ratio edendi*

I have imposed my own classicising orthography, my own punctuation and my own paragraphing on the text without providing any information in the apparatus about the spelling in **F** except if it seemed interesting for one reason or another. Thus **F**'s *ymaginatio* or *ymaginacio* appears as *imaginatio* in both text and apparatus.

While normally allowing only one spelling for a word, I have allowed for variation in the case of *aestimativa* (*estimativa* in the ms), *extimativa* and *existimativa* because it seems that the first and the last are genuinely different ways of saying the same thing, whereas *extimativa* may be a spelling variant of either of the two others.

I have indicated the structure of the questions by numbering the *rationes principales* 1. (1.1, 1.2 ...) and 2. (2.1 ...) and the determination 3. (sometimes divided into 3.1, 3.2 ...), while referring answers *ad rationes* to their proper *rationes principales* by writing *Ad 1.1*, *Ad 1.2* etc. All italicised words and numbers in the text are my additions.

I have resorted to emendation when I felt reasonably sure about how to restore the sense and could find a wording of which the transmitted text could be a plausible corruption. I hope I have hit the nail on the head in most cases, at least as far as the sense goes, though I may not have restored the exact original wording. The risk that the emendation does not restore the exact wording is particularly great when I have tried to fill in a longer lacuna, as in the following case:

Qu. Mem. 4, Ad 1.3: Philosophus non intelligit quod senes non sunt bonae memoriae quantum ad ea quae <senserunt aetate iuvenili, sed quantum ad ea quae> sentiunt aetate senili

I feel confident that I have restored the required sense, and think that I am probably right in assuming a homoeoteleuton and a balanced antithetical pair

non ... quantum ad ea quae senserunt aetate iuvenili
sed quantum ad ea quae sentiunt aetate senili

—but, of course, Brito may have expressed the same sense slightly differently.

The critical apparatus records all the edition's deviations from the manuscript's wording in so far as they do not appear from the critical

parentheses in the text. By “the manuscript’s wording” I understand the text resulting when one takes into account corrections made by the scribe of **F** *in scribendo*. On quite a number of occasions the scribe has deleted a misread word or part of a word and immediately added the correct reading, as, for instance, near the end of *Quaest. Somn. Vig. II.1: licet [[intellectus]] intelligamus aliqua in somno*. As such corrected misreadings do not contribute to a better understanding of the text, they are not recorded in the edition. In *Quaest. Mem. 7-8*, there are three corrections in a secondary hand, **F^{corr}**, all three certainly right, but probably conjectural. They are, of course, duly registered in the critical apparatus.

6. *Gratiarum actio*

As has been the case with my previous editions of commentaries on the *Parva Naturalia*, Dr Silvia Donati of the Albertus Magnus-Institut in Cologne has kindly read through this edition before publication, correcting mistakes, suggesting alternative readings and emendations, and helping me deal with recalcitrant quotations. For all of this I am deeply grateful. Emendations due to her are marked as such in the critical apparatus. Dr Heine Hansen, Copenhagen, was good enough proofread the introduction and thus limit the number of typing errors.

7. Editions referred to in the apparatus

Albertus Magnus: For the commentaries on the *Parva Naturalia* I have used Alberti Magni, *Opera omnia* vol. 9, ed. A. Borgnet, Vivès: Paris 1890.

For his commentary on *De anima* I have used: Alberti Magni *De anima*, ed. C. Stroick, *Opera Omnia* (“Editio Coloniensis”) 7.1, Aschendorff: Münster im W. 1968.

The –possibly spurious– *De 5 animae potentiis* is found in Ignatius Brady, ‘Two Sources of the *Summa de homine* of Saint Albert the Great’, *Recherches de Théologie ancienne et médiévale* 20 (1953) 222-271.

Algazel, *Metaphysics*, ed. J.T. Muckle, St. Michael’s College: Toronto 1933.

Aristotle: *Loci Aristotelici* are identified with the standard references to Immanuel Bekker’s *Aristoteles graece*, Berlin 1833. The single works are abbreviated as in Liddle-Scott-Jones, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1940. The same abbreviations are used for commentaries on his works.

For the text of William of Moerbeke’s translation of *De memoria et reminiscencia*, I have used the edition attached to Thomas Aquinas’ commentary in the *Editio Leonina* vol. 45,2: 103ff.

For *De insomniis* and *De divinatione per somnum* I have relied on the preliminary editions found in the electronic *Aristoteles Latinus*.

Anonymus, *Les Auctoritates Aristotelis*, ed. J. Hamesse, Philosophes Médiévaux XVII, Publications Universitaires: Louvain & Béatrice Nauwelaerts: Paris 1974.

Avicenna *Latinus*, *Liber de anima seu Sextus de naturalibus IV-V*, ed. ed. S. C. van Riet, Éditions orientalistes: Louvain & Brill: Leiden, 1968.

Averroes: For Averroes’ commentary on *De anima* and his compendia of *De memoria* and the books on sleep and dreams I have used :

Averrois Cordubensis *Commentarium magnum in Aristotelis De anima libros*, rec. F. Stuart Crawford, Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem, Versiones Latinae VI,1, The Mediaeval Academy of America: Cambridge, Mass. 1953

Averrois Cordubensis *Compendia librorum Aristotelis qui Parva Naturalia vocantur*, rec. Aemilia Ledyard Shields adiuvante Henrico Blumberg, Corpus Commentariorum Averrois in Aristotelem, Versiones Latinae VII, Medieval Academy of America: Cambridge, Mass. 1949.

For other works of Averroes I have resorted to: Aristotelis *Opera cum Averrois commentariis*, Apud Iunctas: Venice 1562.

Iacobus de Duaco, *Quaestiones super libros De somno et vigilia*, in S. Ebbesen, ‘James of Douai on Dreams’, *CIMAGL* 84 (2015) 22-92.

- Petrus de Alvernia, *Quaestiones super librum De memoria*, in D. Bloch, 'Peter of Auvergne on Memory', *CIMAGL* 78 (2008) 51-110.
- Proclus, *Elementatio theologica, translata a Guillelmo de Moerbecca*, ed. H. Boese, Leuven University Press 1987.
- Thomas Aquinas, *Sentencia libri De sensu et sensato, cuius secundus tractatus est De memoria et reminiscencia*, in *Opera omnia iussu Leonis XIII P.M. edita*, XLV.2, Comissio Leonina-Vrin: Roma-Paris 1985.

8. Sigla

F	<i>codex Florentinus, Bibliothecae Nationalis Centralis, Conv. Soppr. E.1.252</i>
F^{corr}	<i>manus correctrix codicis F</i>
[277vB]	<i>hic incipit columna dextra folii 391 versi eiusdem codicis</i>
\album/	<i>album secundario (inter lineas vel in mg.) inseruit scriba</i>
[album]	<i>album delendum censeo</i>
[[album]]	<i>album deletum habet codex</i>
<album>	<i>album, quod numquam in codice vel codicibus fuit, addendum censeo</i>
†album ac† <i>puto</i>	<i>verba album ac aut per se corrupta esse aut aliquid excidisse</i>
[...]	<i>partem contextus praeterii</i>
(?)	<i>de lectione vocis praecedentis dubitare licet</i>
pond()lem	<i>vox ita compendiose scripta ut inter pond et lem aliquid omissum esse indicetur</i>
a.c.	<i>ante correcturam</i>
add.	<i>addidit</i>
cf.	<i>confer, conferend-us/a/um etc.</i>
in mg.	<i>in margine</i>
iter.	<i>iteravit</i>
om.	<i>omisit</i>

A: Ex <Radulphi Britonis> Quaestionibus super Parva Naturalia

A.1: Ex Quaestionibus super librum De sensu et sensato

Quaestio 3

Utrum ira et memoria insint omnibus animalibus

207vA Consequenter quaeritur circa librum, et primo utrum ira et memoria insint omnibus animalibus.

1. Arguitur primo quod memoria insit omnibus animalibus.

1.1 Quia cuicumque inest principium sufficiens memoriae, <ei> inest memoria; sed omni animali inest principium sufficiens memoriae; ideo etc. Maior patet. Minor declaratur, quia principium sufficiens memoriae est sensus, quia memoria est conservativa speciei sensibilis in absentia ipsius; modo sensus inest omni animali.

1.2 Item, appetitus inest omni animali, ergo memoria. Antecedens patet 3° et 2° De anima;¹ consequentia declaratur, quia quaecumque aliquid dividitur per aliqua duo ex opposito, cui inest quod dividitur et dividencia insunt; modo appetitus dividitur per irascibilem et concupiscibilem, et appetitus inest omni animali; ideo etc.

2. In oppositum sunt Alexander² et Albertus,³ quia Philosophus⁴ enumerat operationes communes omni animali, puta sensus et memoria, desiderium etc. Dicit Philosophus postea⁵ quod fere haec insunt omnibus animalibus, et exponunt Albertus et Alexander quod dicit “fere” propter

¹ Arist., *de An.* II.3.414b1-6; III.11.434a2-3(?).

² Alexander, *in Sens.* 5.26-27 *iram et memoriam omnibus inesse cum neget, non tamen ideo Aristotelem ‘fere’ (σχεδόν) dixisse autumat. Illud ‘fere’ quomodo intelligendum esse putet* 6.8-9 *dicit.*

³ Albertus Magnus, *Sens.* I.I, p. 2a *memoriam non omnibus inesse ait, sed nihil de illo ‘fere’ Aristotelis dicit.*

⁴ Arist., *Sens.* 1.436a6-10.

⁵ Arist., *Sens.* 1.436a10-11.

iram et memoriam, quae non insunt omni animali, sed appetitus et sensus insunt omni.

3. Intelligendum, ut dicit Albertus,¹ quod in hoc differunt appetitus concupiscibilis et irascibilis, ut dixerunt quidam, quod appetitus concupiscibilis est persecutio² alicuius delectabilis et convenientis, sed appetitus irascibilis est fuga alicuius tristabilis et nocivi. Hoc autem falsum est, ut ipse dicit; immo, ut dicit, omnium oppositorum eadem est potentia; modo prosequi delectabile et conveniens et fugere tristabile et nocivum sunt opposita, et ideo ad eandem potentiam pertinent. Sed, ut ipse dicit, utraque istarum habet prosecutionem et fugam, quia prosecutio concupiscibilis est desiderium et fuga tristitia, prosecutio autem irascibilis est spes, sed fuga est desperatio vel timor; unde appetitus irascibilis ordinatur ad concupiscibile, unde sicut †visus† in naturalibus †sunt† in igne³ sunt duae qualitates, sc. levitas per quam tendit sursum ad locum convenientem et caliditas per quam resistit impediendi ne moveatur sursum, ita in animali est duplex appetitus, unus per quem movetur ad bonum sibi conveniens quod ad aliquid sub ratione boni, et unus per quem resistit impediendi⁴ ne prosequatur bonum vel delectabile.

Ulterius notandum est quod ira, ut patet 2° Ethicorum,⁵ est appetitus recontristationis propter apparentem vilipensionem vel propter nocumentum illatum sive ablationem convenientis.

Hoc viso dico quod ira et memoria non <in>sunt omni animali.

Primo de ira, quia cui non \in/est illud quod requiritur a[liqui]d definitionem alicuius neque illud sibi inest; sed non omni animali inest illud quod requiritur ad definitionem irae, quia ad i<s>tam requiritur quod aliquis appetat aliquid cum spe obtinendi, et per consequens oportet quod appetatur illud in habitudine ad determinatum finem; modo hoc non inest omnibus animalibus, sed solum perfectis; ideo etc.

Similiter de memoria hoc patet, quia memoria est conservatio speciei sensibilis in absentia ipsius. Tunc arguo: illi non \in/est memoria quod⁶

¹ Quae Alberto hic attribuuntur in eius *De sensu et sensato invenire nequivi*.

² persecutio] Cf. Albertus Magnus, *Sens.* I.1, p. 3b: "Fuga etiam qua fugit inconveniens, et persecutio qua sequitur conveniens".

³ igne] yge F.

⁴ impediendi *Donati*] impediri F.

⁵ *Definitio ex Arist., de An.* I.1.403a310-31 et *Rh.* II.2.1378131-33 *conflata*.

⁶ quod] quia F.

non conservat speciem sensibilis in eius absentia; non omne¹ animal est tale, sed solum perfecta animalia.

Ad 1. Tunc ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam. Concedo maiorem et interimo minorem. Et cum dicitur quod sensus est principium sufficiens memoriae, falsum est, immo sensus perfectus et potens² conservationis speciei sensibilis in absentia rei.

Ad 1.2 Ad aliam. Concedo antecedens et nego consequentiam. Et cum dicitur quod /207vB/ appetitus concupiscibilis inest omni animali, verum est, quia omne³ animal vel delectatur vel tristatur in praesentia sensibilis; <sed cum dicitur> “ergo irascibilis inest”, non est verum. Et cum probatur, quia quando aliquid dividitur per aliqua duo ex opposito, si unum dividendum⁴ inest illi cui inest divisum, et reliquum erit, verum est —sed non oportet quod insit ei universaliter, et ideo volo quod appetitus irascibilis inest animali sicut concupiscibilis, sed non inest omni animali sicut concupiscibilis; et causa dicta est.

¹ omne] esse **F**.

² potens] potans **F**.

³ omne] esse **F**.

⁴ dividendum] dividuntur **F**.

A.2: Quaestiones super librum De memoria et reminiscentia

F 214vA INCIPIUNT QUAESTIONES DE MEMORIA ET REMINISCENTIA

Quaestio 1

Utrum illa scientia sit distincta a scientia libri De anima

Circa librum De memoria et reminiscentia quaeritur primo utrum illa scientia sit distincta a scientia libri De anima.

1.1 Arguitur quod non.

1.1.1¹ Quia cuius est considerare subiectum eius est considerare passiones partis illius subiecti, quia primo Posteriorum dicitur² “Una est scientia quae est unius generis partes³ etc.”; sed in scientia de anima consideratur de anima, cuius passio est memoria et reminiscentia, quia non insunt nisi illi qui habet animam; ideo etc.

1.1.2 Item, plus convenit memoria cum sensu quam intellectus, quia Philosophus vult in principio istius libri⁴ quod memoria⁵ est per se <passio> primi sensitivi, licet sit per accidens intellectus;⁶ sed in libro De anima determinatur de intellectu et de sensu; ideo etc.

1.2 Item, probatio quod non sit una scientia, quia de diversis non est una scientia; sed /214vB/ memoria et reminiscentia sunt diversae potentiae animae; ideo etc.

2. Oppositum utriusque vult Philosophus.⁷

3.1 Intelligendum est quod operationes animae et etiam potentiae sunt totius coniuncti ex anima et organo, et ideo dupliciter possunt considerari:

¹ *Similis est ratio principalis 1.1 quaestionis 1 Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 60.*

² Arist., *APo.* I.38.87a38-40.

³ partes] potest **F**.

⁴ Arist., *Mem.* I.450a12-14.

⁵ memoria] memoriae **F**.

⁶ intellectus] intellectui **F**.

⁷ Arist., *Mem.* (*sc. librum conscribendo*).

uno modo per comparisonem ad animam, alio modo per comparisonem ad organum in quo radicantur. Primo modo determinatur de ipsis in libro *De anima*, quia ibi determinatur de potentiis animae exterioribus et interioribus et operationibus earum, tamen principaliter ratione animae, et de sensibilibus ut immutant sensum; sed hic¹ determinatur de ipsis ratione organi in quo radicantur, et ex hoc patet quod ista scientia sit distincta a scientia de anima, quia diversitas modi considerandi scibile facit distinctionem in scientiis. Ex hoc etiam sequitur, ut dicit Albertus,² quod haec scientia de memoria non sit distincta a scientia libri *De sensu*, immo, ut dicit, est secundus libri *De sensu*, et hoc volunt graeci, ut dicit Expositor,³ quia in libro *De sensu* determinatur de operationibus animae in comparatione ad organum, et hic similiter.

3.2 Secundo dico quod est una scientia, quia, ut Albertus vult libello *De sensibus interioribus*,⁴ reminiscencia est †memoria intercisa iteratur†⁵ de illis est una scientia quae non differunt nisi solum per accidens; memoria et reminiscencia sunt huiusmodi, quia non⁶ differunt nisi¹ sic<ut> intercisum et continuum.

¹ hic] *potius hoc F.*

² *Teste Silvia Donati, libri manuscripti in fine operis Alberti De sensu et sensato* “Explicit primus de sensu et sensato” et in initio eius *De memoria* “incipit secundus de sensu et sensato, qui est de memoria et reminiscencia” *praebent.*

³ Thomas Aquinas, *Expositio libri De sensu et sensato*, I c. I, ll. 4-9 (*ed. Leonina* 45,2: p.11): “Et primo determinat ea que pertinent ad sensum exteriorem; secundo determinat de quibusdam pertinentibus ad cognitionem sensitivam interiorem, sc. de memoria et reminiscencia, ibi: *De memoria et reminiscencia* etc.; ille enim tractatus est pars istius libri secundum Graecos.” *Ex eodem fonte hausit Petrus de Alvernia, Quaest. Mem. 1, CIMA GL 78 (2008) 61: “Ista tamen scientia secundum Graecos est pars scientiae de sensu et sensato”.*

⁴ Cf. Albertus(?), *De 5 potentiis animae* p. 257: “Et nota quod dicit Alfarabius quod memoria nihil aliud est quam conservatio continua, et reminiscencia conservatio intercisa eo quod est super partem obliti.”

⁵ memoria intercisa iteratur] *fortasse* memoriae intercisa iteratio; <nunc autem> *scribendum, sed vereor ne maior lacuna et gravior corruptela subsint.*

⁶ non – continuum] Cf. *quae superius ex libello de 5 potentiis animae attuli, et praeterea Averroes, Mem. 48-49, versio Parisina: “Et si noticia huiusmodi fuerit ab ipsa prima comprehensione continua, tunc dicitur proprie conservatio sive memoria. Si vero fuerit intercisa, dicitur memoratio: conservatio enim est illius quod semper fuit in anima, postquam fuit comprehensum; rememoratio vero eius quod post suam comprehensionem fuit abscisum. Unde conservatio est rememoratio continua et rememoratio est conservatio abscisa; propter quod patet”;* 59, *versio Parisina: “memoria proprie*

Item, de illis est una scientia quae sunt potentiae sensitivae consideratae sub uno modo considerandi; memoria² et reminiscentia sunt huiusmodi; considerantur enim in comparatione ad organa³ in quibus insunt; ideo etc.

Ad 1.1.1 Ad primam rationem, “Cuius est considerare etc.”: verum est — secundum quod sunt passiones illius subiecti et sub illa ratione. Et cum dicitur “illae sunt passiones animae”, verum est, et ideo de ipsis determinatur in 2° De anima ut habent habitudinem ad totum coniunctum, tamen principaliter ratione animae; hic autem ratione organi in quo sunt.

Ad 1.1.2 Ad aliam. “Magis etc.”: verum est, et ideo volo quod ibi determinatur de memoria ratione animae, sc. ut immutatur ab obiecto, sed hic ratione organi ostendendo quo situ est organum memoriae;⁴ ideo etc. Ex hoc patet quod in eodem libro debet determinari de intellectu et de sensu ut immutatur ab obiecto, quia hoc est ratione animae principaliter.

Ad 1.2 Ad aliam dicendum quod licet sit de diversis in genere vel specie et materialiter, tamen non sunt diversa formaliter quantum ad modum considerandi, immo conveniunt in illo, ut dictum est.

Quaestio 2

Utrum de futuris possit esse scientia

Consequenter quaeritur circa Litteram.

Quia Philosophus dicit⁵ quod de futuris non est memoria, sed futura sunt sperabilia, et de eis est scientia quaedam quam vocant aliqui divinationem, ideo quaeritur utrum de futuris possit esse scientia.

1. Arguitur quod non:

dicta est continua conservacio intencionis forme ymaginabilis (rememoracio vero est intercisa conservacio eiusdem intencionis)”.
¹ nisi] non **F**,

² memoria et reminiscentia] memoriata etc. **F**.

³ organa] organum **F**.

⁴ memoriae] memoria **F**.

⁵ Arist., *Mem.* 1.449b10-11.

1.1¹ Quia de contingentibus non est scientia; futura sunt huiusmodi, quia sunt sperabilia, ut dicit Philosophus,² et talia possunt aliter se habere, quia aliter non esset timor de opposito ipsorum.

1.2³ Item, de non ente non est scientia; futura sunt huiusmodi, quia ex hoc dicuntur futura quia non sunt sed possunt evenire; ideo etc.

1.3 Item, illa non possunt sciri quorum opposita possunt contingere, cum scientia sit certa cognitio; futura <sunt> huiusmodi; <ergo etc.>

2. In oppositum est Philosophus in Littera.⁴

3.⁵ Dicendum quod futura se habent in triplici genere, quia quaedam <sunt> necessaria sicut solem oriri cras; quaedam sunt contingentia nata, ut hominem nasci cum quinque digitis; quaedam sunt contingentia ad utrumlibet, ut hominem currere cras vel non currere.

Modo dico quod de primis futuris est scientia. Hoc non est dubium, quia talia habent causas necessarias, sicut solem oriri cras vel corruptibile corrumpi est necessarium, istud enim potest probari per necessitatem materiae et per contrarietatem componentium, quia necessitas materiae est necessitas absoluta, ut apparet 2° Physicorum.⁶

De secundis autem futuris est scientia ex suppositione suarum causarum, et hoc modo, dicit Albertus,⁷ est scientia de corruptibilibus.

De tertiis autem futuris est dubium qualiter de ipsis est scientia. Et dicendum quod quaedam sunt quae comparata ad aliquid sunt contingentia, comparata autem ad aliud sunt necessaria, sicut concursus floritionis herbae in horto meo et in tuo est contingens, tamen comparatus ad corpus caeleste, quod est causa communis ad utramque⁸ floritionem, ille concursus est necessarius. Modo de ipsis futuris contingentibus in comparatione ad /215rA/ causam contingentem eorum non est scientia, sed in comparatione ad causam necessariam bene est scientia.

¹ *Similis est ratio 1.2 quaestionis 3^{ae} Petri de Alvernia*, CIMA GL 78 (2008) 65.

² Arist., *Mem.* 1.449b10-11.

³ *Similis est ratio 1.1 quaestionis 3^{ae} Petri de Alvernia*, CIMA GL 78 (2008) 66-67.

⁴ Arist., *Mem.* 1.449b11-12.

⁵ *Similis est determinatio Petri de Alvernia quaestionis suae 3^{ae}*, CIMA GL 78 (2008) 65.

⁶ Cf. Arist., *Ph.* II.9. 199b34-200a5.

⁷ *In libro Alberti De memoria haec non inveni. Loquitur quidem de necessitate ex suppositione in Ph. II.III.5 et De animalibus XI.1.2, sed neutrum locum Radulphus mihi respicere videtur.*

⁸ utramque floritionem] utrumque floritio F,

Item, est astrologia quantum a<d> partem iudicativam, quia potest aliquis astrologus videre concursum planetatum ad invicem fore necessarium, ideo potest scire talem effectum consequi de necessitate ex tali concursu de necessitate planetarum.

Sed intelligendum¹ est quod duplex est effectus: quidam est naturalis, et de illo potest astrologus iudicare; quidam est voluntarius, et de illo non potest iudicare, quia voluntas non subiacet motui corporum caelestium, ut dicit Philosophus 2° De anima,² unde³ solum in generali potest iudicare de ipsis, ita quod ex hoc quod videt talem concursum planetarum habentium influentiam supra fertilitatem vini potest scire quod aliquis erit ebrius, sed quod Socrates erit⁴ ebrius non potest scire, quia quantumcumque aliqua constellatio habeat influentiam super aliquem effectum, potest tamen aliquis disponere materiam taliter quod ille effectus non consequetur. Et ideo dicit Ptolemaeus in *Almagesti*⁵ quod vir sapiens dominabitur astris. Quaedam autem sunt aliae scientiae, ut dicit Albertus,⁶ quae non habent fundamentum certum, sicut sunt artes nigremanticae, quae nisi procedant per principia astrologiae sunt fallaces et erroneae. Ideo astrologia est scientia, sed aliae merentur dici divinationes magis quam scientiae.⁷

Ad 1. Ad rationes:

Ad 1.1 Ad primam. “De contingentibus etc.”: verum est. Et cum dicitur “futura sunt huiusmodi”, verum est —secundum se, sed per comparationem ad suas causas sunt necessaria.

¹ intelligendum] intellectus **F**,

² Nil tale in Arist., de An. II.

³ unde] m(ih)i **F**.

⁴ erit] sit **F**.

⁵ *Auctoritas ficta; legitur autem apud Albertum Magnum, Thomam Aquinatem et complures alios. Videsis annotationem ad Thomae De sortibus, ed. Leonina 43: 234, ad lin. 143. Fortasse ex Ps.-Ptolemaei Centiloquii verbo 5 originem ducit, quod in editione a Boneto Locatello 1493 Venetiis curata (Liber quadripartiti Ptholemei, Centiloquium eiusdem ...) f. 107v ita iacet: “Optimus astrologus multum malum prohibere potest quod secundum stellas venturum est, cum earum naturam praesciverit; sic enim praemuniet eum cui malum futurum est, ut possit illud pati.”*

⁶ *Locum non inveni.*

⁷ scientiae] substantia **F**.

Ad 1.2 Ad aliam. “De non ente etc.”: verum est —qua sciatur ipsum esse, sed qua sciatur ipsum fore per comparationem ad suas causas bene est scientia.

Ad 1.3 Ad aliam. “De illis etc.”: dico quod in comparatione ad suas causas sciuntur, et ut sic oppositum eorum non potest contingere.

Quaestio 3

Utrum obiectum memoriae sit aliquid praeteritum

Consequenter quaeritur utrum obiectum memoriae sit aliquid praeteritum.

1. Arguitur quod non:

1.1¹ Quia illud quod educit aliquid de potentia ad actum debet sibi esse praesens, quia agens et passum sunt simul; sed obiectum memoriae est huiusmodi; ideo etc.

1.2² Item, nihil unum et idem potest sibi esse absens; sed aliquis potest sui ipsius <memorari>; ideo etc.

1.3 Item, quando aliquae potentiae sunt ordinatae, illud quod cognoscitur a potentia inferiori cognoscitur a superiori; sed sensus et memoria sunt huiusmodi, et sensus est alicuius praesentis; ideo etc.

2. Oppositum dicit Philosophus.³

3.1 Intelligendum est circa hoc quod memoria est potentia sensitiva. Cuius ratio est quia omnis virtus cognoscitiva organica est sensitiva; memoria est huiusmodi, quia habet esse sic in organo in parte anteriori cerebri; est etiam cognoscitiva ipsius memorabilis.

Item, virtus cognoscitiva quae inest brutis et hominibus est sensitiva; memoria est huiusmodi, inest enim omnibus animalibus perfectis.

3.2 Hoc viso dico quod obiectum memoriae est aliquod praeteritum,¹ quia obiectum dicitur proportionari potentiae; sed potentia memorativa

¹ *Similis est ratio 1.2 quaestionis 4^{ae} Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 69.*

² *Similis est ratio 1.1 quaestionis 4^{ae} Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 68.*

³ Arist., *Mem.* 1.449b15 & 27-18.

est potentia organica existens hic et nunc; ergo eius obiectum debet esse hic et nunc concernens aliquod tempus; sed non concernit tempus praesens neque futurum, quia diversarum potentiarum debent esse diversa obiecta; sed sensus et memoria et opinio <et spes> [sive virtus appetitiva] sunt diversae potentiae; modo sensus cognoscit obiectum praesens, futuri autem est opinio vel spes —opinio quantum ad virtutem intellectivam, vel spes quantum ad virtutem appetitivam. Vel aliter: opinio est futuri quantum ad illud quod accidit a natura absolute,² sed spes quantum ad illud quod accidit a natura faciente commodum vel profectum, ut fertilitas vini vel victoria belli; ergo, per locum a divisione sufficienti, memoria erit praeteriti.

Item, hoc <vi>detur per signum, sicut Philosophus declarat;³ dicit enim quod quando nos memoramur aliquid dicimus prius ipsum audivisse vel vidisse etc, et propter hoc dicit Philosophus⁴ quod in <i>pso nunc non est memoria.

Sed⁵ advertendum quod aliquid potest esse praeteritum dupliciter: uno modo quantum ad existentiam, ita quod prius constiterit, modo non; alio modo quantum ad apprehensionem, <ita> quod prius fuit apprehensum et modo non —apprehendens autem potest esse memoria et sensus et intellectus. Modo memoria non est praeteritorium quantum ad existentiam, quia nos memoramur aliquorum quae actu existunt. Nec⁶ memoria est praeteritorium quantum ad apprehensionem obiecti memoriae, quia obiectum debet esse praesens potentiae ad hoc quod fiat actualis apprehensio, ut argutum est. Sed memoria est praeteritorium quantum ad apprehensionem sensus vel intellectus, quia aliquis non memoratur nisi eorum quae sunt prius apprehensa a sensu vel intellectu.

Ad 1.1 Ad primam rationem. Concedo maiorem, et ideo volo quod memoria non sit praeteritorium quantum ad apprehensionem memoriae, sed est praeteritorium quantum ad apprehensionem sensus vel intellectus.

¹ *Post praeteritum clausulam quandam excidisse suspicor qua sensus dicti praecedentis restringeretur* ("sed ... praeteritum").

² absolute] ab(ote) F.

³ Arist., *Mem.* 1.449b18-23.

⁴ Arist., *Mem.* 1.449b25-26 "ipsius autem nunc in ipso nunc non est memoria".

⁵ *Huic paragrapho similis extat in quaestione 4^a Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 69-70.*

⁶ nec] *lectio incerta, fortasse sed F.*

Vel dicendum quod illud quod est obiectum memoriae debet sibi esse praesens quantum ad illud quod educitur de potentia ad actum; tale autem est phantasma vel imago, quae est sibi praesens.

Ad 1.2 Ad aliam. “Nihil etc.”: verum est —quantum ad existentiam, tamen aliquis sibimet bene est absens quantum ad aliquem actum quem prius fecit et modo non facit.

Ad 1.3 Ad aliam potest dici quod maior est falsa, quia potentia aestimativa superior est ad potentiam sensitivam, et tamen non oportet quod illud quod apprehenditur a potentia sensitiva apprehendatur a potentia existimativa, quia speciem non sensatam elicit¹ a specie sensata.

Vel dicendum ad maiorem: Verum est —tamen sub diversis differentiis temporis, ita quod cognoscitur ab una ut praesens est, et ab alia ut praeteritum, quia una est immaterialior alia; sic est de sensu et memoria; ideo non oportet quod si sensus apprehendat aliquod praesens, quod² <et> memoria.

Quaestio 4

Utrum iuvenes et senes sint male memorativi

Consequenter quaeritur utrum iuvenes et senes sint male memorativi.

1. Arguitur quod non.

1.1 Et primo quod iuvenes; illi qui habent sensus bene dispositos sunt bene memorativi, quia memoria fit ex sensu; iuvenes autem sunt huiusmodi; ideo etc.

1.2 Item, illi qui habent organum memoriae vacuum speciebus sensibilibus possunt de facili eas recipere, et per consequens memorari, quia, ut dicit Albertus capitulo de reminiscencia,³ occupatio a speciebus sensibilibus est memoriae causa; iuvenes sunt huiusmodi, quia propter parvitatem temporis pauca senserunt.

¹ elicit] evicit F.

² quod] quia F.

³ *Locum non inveni. Cf. tamen Albertus Magnus, Mem. I.1.4, pp. 103a & 104b.*

1.3 Item, probatio de senibus, quia illi qui viderunt multa habent bonam memoriam, quia sensus est causa memoriae, et si simpliciter ad simpliciter et magis ad magis etc., 2° Topicorum;¹ senes sunt huiusmodi, isti enim propter longitudinem temporis multa viderunt.

1.4 Item, illi habent bonam memoriam quorum vita regitur memoria; sed vita senium regitur memoria, sicut vita iuvenum spe, ut patet primo Rhetoricorum;² et hoc patet ad sensum, quia videmus antiquos multa recolligere de antiquis gestis et tragoediis.

2. In oppositum est Philosophus in Littera.³

3. Dicendum⁴ quod per se loquendo iuvenes et senes sunt male memorativi,⁵ intelligendo per iuventutem aetatem infantilem, et per senectutem aetatem decrepitam,⁶ quia ad memoriam requiritur conservatio⁷ continua rei sensibilis in absentia ipsius, requiritur etiam facilis receptio ipsius; modo ad hoc quod continue conservetur requiritur quod organum memoriae sit temperate siccum et non nimis humidum, ne nimis cito fluat, sic<ut> videmus de caractere sigilli impressi in aqua <quod> cito transit. Ideo debet esse siccum, quia istud retinet diu, sic<ut> apparet de figura impressa lapidi. Quantum ad sensum, sc. quantum ad receptionem facilem, requiritur quod sit temperate humidum.

Tunc arguitur: Illi non sunt bene memorativi quorum organum memoriae est nimis humidum vel nimis siccum, quia memoria est virtus organica, et ideo secundum dispositionem vel indispositionem organi attenditur dispositio et indispositio in memoria, et ad dispositionem organi bonae memoriae requiritur, ut dictum est, temperata humiditas et temperata siccitas; sed organum memoriae iuvenum et senum <non> est huiusmodi, quia organum memoriae iuvenum est nimis humidum, quia nimis abundat phlegmate, unde quasi semper dormiunt; sed organum memoriae sen[um] complexione naturali est siccum (quod patet quia aetas senilis appropinquatur ad mortem, mors autem causatur ex abundantia frigidi et

¹ *Immo in quinto Topicorum; videas Arist., Top. V.8.137b15-17.*

² *Immo in secundo: Arist., Rh. II.13.1390a6-7.*

³ *Arist., Mem. 1.450b6.*

⁴ *Dicendum etc.] Quae de causis bonae et malae memoriae per se et per accidens in pueris et in senibus disputat Radulphus, cum partim Arist., Mem. 1.450a27sq. nitantur, tum praesertim Averr., Mem. 69-72.*

⁵ *memorativi] me(its vel me(ite) F, ut videtur.*

⁶ *decrepitam] decrepitus F.*

⁷ *conservatio] con(tur) nō F.*

/215vA/ sicci, sic<ut> vita stat in contrariis ipsorum), ideo de difficili recipit, licet quantum ad humiditatem accidentalem¹ phlegmaticam abundant² (sicut patet in digestionibus³ ipsorum quod lacrimantur), quia organum memoriae est iuxta cerebrum, cerebrum autem est frigidum et humidum, et ideo per accidens abundat in humiditate phlegmatica, sed per se organum memoriae in ipsis est valde siccum, ut dictum est; ideo etc. Et eadem causa est in hiis qui habent dispositionem similem istis.

Sed intelligendum est quod licet iuvenes per se sint malae memoriae, tamen per accidens sunt bonae, quia causa memoriae est vehemens impressio speciei sensibilis in memoria; modo iuvenes, quia pauca viderunt, quicquid vident admirantur,⁴ et propter timorem et propter passiones, quia multum abundant in passionibus, quia solum ducuntur passionibus; ideo etc.

Ad 1.1 Ad primam rationem dicendum quod maior non est vera, quia ex alio attenditur bonitas sensus et bonitas memoriae. Et cum dicitur “Ex sensu fit memoria”, verum est —i.e. post⁵ sensum, ita quod ad memoriam non solum sufficit sensus sed cum hoc requiritur quod organum memoriae sit dispositum, ut dictum est.

Ad 1.2 Alia ratio bene probat quod per accidens sunt bonae memoriae.

Ad 1.3 Ad aliam. “Illi etc.”: verum est —quantum ad ea quae sensu †tulerunt† quando organum memoriae eorum erat bene dispositum; modo Philosophus non intelligit quod senes non sunt bonae memoriae quantum ad ea quae <senserunt aetate iuvenili, sed quantum ad ea quae> sentiunt aetate senili, quia tunc habent organum male dispositum.

Vel dicendum ut prius quod sensus non est causa sufficiens memoriae, sed debita dispositio organi memoriae, quam non habent senes.

Ad 1.4 Ad aliam. “Illi quorum vita etc.⁶”: verum est —quantum ad illa quae senserunt⁷ quando organum memoriae erat bene dispositum. Ideo volo quod tunc erant bonae memoriae.

¹ accidentalem] essentialem **F**.

² abundant] abundetur **F**.

³ digestionibus] *fortasse corruptum*.

⁴ admirantur] admittantur **F**.

⁵ post sensum] primo sensui *vel* primo sensum **F**.

⁶ etc.] est **F**.

⁷ senserunt] sentierunt **F**.

Vel dicendum ad minorem quod Philosophus non intelligit de senibus decrepitis¹ sed de senibus adhuc in debita aetate existentibus.

Quaestio 5

Utrum virtutes sensitivae interiores sint distinctae

Consequenter, quia Philosophus dicit² quod memoria est passio primi sensitivi, et primum sensitivum est sensus communis, ideo quaeritur de distinctione istarum virtutum sensitivarum interiorum, utrum sint distinctae.

1. Arguitur quod non.

1.1³ Quia passio non distinguitur contra subiectum; sed memoria est passio sensus communis; ideo etc. Maior patet, quia passio est in suo subiecto; et minor per Philosophum in Littera.⁴

1.2 Item, illae virtutes aut sunt in corde aut in cerebro; non in cerebro, quia istud est insensibile, et tale non est organum virtutum sensitivarum; si in corde, tunc non erunt distinctae.

1.3 Item, illae potentiae quae habent eandem operationem et idem obiectum non sunt distinctae, cum potentiae distinguantur per actus etc.; sed phantasia et memoria sunt huiusmodi, quia sicut memoria conservat species sensibiles in absentia sensibilium, ita et phantasia, et sic habent eandem operationem. Habent etiam idem obiectum, puta aliquod sensibile extra.

¹ decrepitis] descriptis F.

² Arist., *Mem.* 1.450a14.

³ *Similis est ratio 1.1 quaestionis 9^{ae} Petri de Alvernia*, *CIMAGL* 78 (2008) 85.

⁴ Arist., *Mem.* 1.450a14.

2. In oppositum est Avicenna 6 Naturalium¹ et Albertus hic et in libello De 5 sensibus interioribus.²

3. Dico duo: primo quod sunt distinctae essentialiter, secundo quod sunt distinctae loco et subiecto.

3.1.1 Ad declarationem primi intelligendum est quod natura non deficit in necessariis nec abundat in superfluis, ut dicitur 2° De anima,³ et quanto aliquid naturale est perfectius, tanto natura est magis sollicita de eo; modo animal mobile motu processivo est animal perfectum et indiget virtutibus quibus cognoscat excellentias sensibilibus; istas autem excellentias cognoscit per sensus exteriores, et ideo tale animal perfectum indiget sensibus exterioribus, et interioribus etiam: quia sensus exteriores fluunt a sensu communi tamquam a fonte, ideo indiget illo. Etiam non solum conservare species sensibiles in praesentia sensibilibus pertinet ad animal sic perfectum, sed etiam in absentia, quia tale est mobile ad aliquid distans, quod non faceret nisi haberet speciem sensibilem in absentia sensibilis; hoc autem habet facere per phantasiam et appetitum; ideo indiget phantasia et appetitu. Non autem hoc solum habet animal perfectum facere, sed adhuc indiget sensu quo cognoscat aliquid conveniens vel nocivum, non solum secundum gustum et tactum, sed secundum conservationem individui vel speciei, <et hoc>⁴ habet ex specie sensata cognoscere sicut avis paleas ad ponendum in nidum et non spinam, qui <a> nidus⁵ pertinet ad conservationem pullorum. Et etiam⁶ ovis ex figura vel colore lupi viso statim cognoscit speciem inimici, hoc autem fit per extimativam, quae ex specie sensata speciem non sensatam habet elicere. Ideo indiget virtute extimativa. Non solum etiam habet conservare illam speciem non sensatam in praesentia sensibilis sed etiam in absentia, hoc autem fit per memoriam. Ideo memoria indiget.

3.1.2 Tunc arguitur: Illae virtutes quae sunt necessariae animali et non possunt exercere operationes suas per unam potentiam requirunt diversas

¹ Avicenna, *Liber de anima* I.5, pp. 87-89.

² Cf. Albertus Magnus, *Mem.* I.1. Albertus(?), *De 5 potentiis animae* p. 244: "Incipit tractatus eiusdem fratris de quinque potentiis animae, quae etiam a quibusdam dicuntur quinque sensus interiores, et sunt istae: imaginativa, phantasia, aestimativa, memoria et reminiscentia."

³ Arist., *de An.* III.9.432b21-22.

⁴ et hoc] *exempli gratia scripsi.*

⁵ nidus] nidus **F.**

⁶ etiam] ei **F.**

potentias per quas eas exercent, quia natura non deficit in necessariis etc., ut dictum est; illae virtutes, sc. sensus exteriores, sensus communis, phantasia, exstiativa et memorativa sunt huiusmodi, ut declaratum est; ideo etc. Maior patet, quia animal est propter suas operationes, quia sicut forma est finis generationis, ita operatio est finis rei generatae.

3.1.3 Sed intelligendum quod Commentator non distinguit imaginationem a phantasia, sed Avicenna et Algazel distinguunt inter has, quia, ut dicunt,¹ non solum conservare species in absentia sensibilis pertinet ad animal perfectum, sed etiam componere unam speciem unius sensibilis cum alia specie alterius, sicut speciem montis cum specie auri; modo imaginatio habet conservare speciem sensibilis in eius absentia,² sed phantasia componit vel dividit unam speciem cum alia vel ab alia; ideo sunt distinctae virtutes secundum ipsos.

3.1.4 Ulterius intelligendum est quod memoria <et>si conservat <speciem> sensatam, tamen conservat eam ut non sensatam, quia memoria est praeteritorum, praeterita autem non sentiuntur sed fuerunt sensata.

3.2 Secundum declaratur, quia illae virtutes organicae sunt distinctae³ loco et subiecto quarum una laesa non laeditur alia; istae virtutes sunt huiusmodi, quia laesa posteriori parte cerebri corrumpitur memoria, sicut Avicenna dicit,⁴ †quod tanta humiditas fuit in aere† quod aliqui fiunt immemores sui. Similiter laesa anteriori parte cerebri corrumpitur virtus phantastica vel imaginativa, laesa autem memoria corrumpitur extima-

¹ Cf. Avicenna, *De anima* I.5, p. 89. Algazel: *locus non repertus*. Cf. praeterea Albertus Magnus, *Mem.* I.1, p. 99a: “Averroes concorditer cum Avicenna dicentes quod receptio sensus communis et imaginatio sunt in fronte in anteriori parte cerebri, cognitio sive distinctio in medio, et conservatio et memoria in posteriori. Et ideo laesa posteriori parte inducitur oblivio”.

² absentia] abundantia **F**.

³ distinctae] vel distincto **F**.

⁴ Avicenna, *De anima* I.5, p. 89 “vis memorialis et reminiscibilis; quae est vis ordinata in posteriori concavitate cerebri” –*nihil tamen de laesione cerebri eo loco dicit*. Videatur autem Averroes, *Mem.* 57-58: “necesse est ut ymaginans sit in horizonte anteriori cerebri [...] memorans et conservans in posteriori cerebri. [...] Et cum medium fuerit lesum, ledetur cogitatio; et cum posterius, memoria.” Praeterea Albertus Magnus, *Mem.* I.1, p. 99a: “Averroes concorditer cum Avicenna dicentes quod receptio sensus communis et imaginatio sunt in fronte in anteriori parte cerebri, cognitio sive distinctio in medio, et conservatio et memoria in posteriori. Et ideo laesa posteriori parte inducitur oblivio”.

tiva, ita quod virtus phantastica est in prima parte et exstimativa in secunda, memoria in tertia. Sensus autem communis, ut dicunt, non¹ est in capite; sed est in corde, ut dicit Philosophus² et Commentator.³

3.3 Sed intelligendum est quod ad illud ad quod deservit exstimativa in brutis deservit cogitativa in hominibus, sed perfectius operatur cogitativa quam exstimativa in brutis, quia illa in brutis cognoscit singularia praedicamentorum⁴ sub ratione nocivi⁵ vel delectabilis, sicut agnus cognoscit hanc ovem in quantum est lactabilis ab ipsa, et cognoscit hunc lupum in quantum inimicum; cogitativa autem in hominibus perfectior est. Etiam memorativa est perfectior in hominibus quam in brutis, quia memorativa in brutis solum cognoscit aliquod praeteritum, sed in hominibus cum hoc est virtus reminiscitiva per quam fit discursus ex aliquo noto ad cognitionem alicuius obliti, sicut ex loco fit⁶ discursus ad cognitionem alicuius obliti facti in loco, et hoc propter ordinem eius ad illud vel contrarietatem vel consuetudinem, ut dicit Philosophus,⁷ et haec virtus solum est in hominibus.

Ad 1.1 Ad primam rationem. “Passio etc.”: verum est – loco et subiecto, sed essentia bene distinguitur. Et cum dicitur “Memoria est passio etc.”, verum est —effective, ut dicit Albertus,⁸ quia immutatione facta in sensu communi fit immutatio in memoria, quia operatio memoriae praesupponit operationem sensus communis; tamen illae operationes sunt distinctae, sicut operatio virtutis generativae vel augmentativae praesupponit operationem nutritivae, tamen illae operationes distinctae sunt.

Ad 1.2 Ad aliam. “Aut sunt in corde etc.”: dico quod in cerebro. Et cum dicitur “Illud quod est insensibile non est sensus⁹ organum”, falsum est, quia sensibile positum supra sensum non facit sensum; ideo organum sensus debet esse insensibile. Et cum dicitur quod cerebrum est

¹ non *Donati*] memoria **F**.

² Arist. *Somn. Vig.* 2.456a3-6.

³ Cf. Averroes, *Somn. Vig.* 85.

⁴ praedicamentorum *Donati*] principiorum **F**. Cf. *qu. 9, infra*.

⁵ nocivi] nocui **F**.

⁶ fit discursus] sit dissimilis **F**.

⁷ Arist., *Mem.* 2.451b19-452a3.

⁸ Cf. Albertus Magnus, *Mem.* I.3, p. 102a: “Diximus autem in libro de Anima, quod phantasia est passio sensus communis sicut efficientis”.

⁹ sensus] subiecti **F**, ut videtur.

insensibile, dico quod medici dicunt hoc, non quia simpliciter sit in/216rA/sensibile, sed in respectu ad alias partes corporis.

Vel dicendum quod cerebrum non est organum ipsarum sed pelliculae sitae in eo, quae sunt multum sensibiles.

Ad 1.3 Ad aliam dicendum quod non habent eandem operationem, quia memoria conservat speciem sensatam; nec etiam habent idem obiectum, quia aliquod sensatum absolute est obiectum phantasiae, sed sensatum praeteritum obiectum memoriae.

Quaestio 6

Utrum contingat intelligere sine phantasmate

Consequenter quaeritur utrum contingat intelligere sine phantasmate.

1. Arguitur quod sic:

1.1¹ Quia sicut se habet phantasia ad sensum, ita intellectus ad phantasiaem; modo phantasia phantasiatur aliquid sine sensu, sicut patet de somniantibus² et de excaecatis; ideo etc. Maior patet, quia sicut phantasia movetur a sensu, ita intellectus a phantasia.

1.2 Item, quodcumque aliquid est in actu sine alio, potest etiam illud quod subiacet suo actu sine illo; modo intellectus est in actu per speciem intelligibilem, quam habet apud se; ergo per ipsam sine phantasmate potest intelligere obiectum suum.

1.3³ Item, si intellectus non posset intelligere sine phantasmate, tunc intellectus non posset intelligere nisi illud cuius esset phantasma; hoc est falsum, quia intellectus potest intelligere se et ea quae sunt apud se, sicut actum intelligendi et intentiones secundas et substantias separatas, quorum tamen non est phantasma, quia neque sensus.

¹ *Similis est ratio 1.2 quaestionis 5^{ae} Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 72.*

² somniantibus] sapientibus **F**.

³ *Similis est ratio 1.3 quaestionis 5^{ae} Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 72.*

2. In oppositum est Philosophus hic et in 3° De anima;¹ ibi enim vult quod neque addiscens (quantum ad primum actum) neque opinans (quantum ad secundum²) potest intelligere aliquid sine phantasmate.

3.1 De ista quaestione opinio Platonis et Avicennae est quod intellectus in intelligendo non oportet quod dependeat ex phantasmate. Verumtamen alia fuit via Platonis et Avicennae.

3.1.1 Plato enim posuit essentias rerum esse separatas secundum esse a rebus, quas vocabat ideas, et illas ideas posuit deservire ad duo, sc. ad scientiam et generationem †praesertim³ ad duo, sc. ad memoriam et ad intellectum†, ad generationem quia generans generatum non est sufficiens causa generationis; modo omnia ista inferiora sunt generabilia et generata, ideo praeter illa oportet ponere aliquod agens quod erit generans non generatum, et hoc est idea. Ad scientiam etiam quia omnia ista inferiora sunt corruptibilia, et de talibus non est scientia; ideo oportet ponere ideas secundum quas erit scientia de istis inferioribus. Hanc autem opinionem reprobatur Philosophus VII Metaphysicae et in multis locis Physicae.

3.1.2 Opinio autem Avicennae⁴ fuit quod erat una intelligentia non habens respectum ad aliquem orbem, sed solum ad ista inferiora, quam vocavit datorem formarum et animam mundi, et per habitudinem sive respectum intellectus nostri ad ipsam dicebat nos aliquid intelligere; haec autem intelligentia separata est ab omni phantasmate, ideo dicebat intellectum nostrum intelligere sine phantasmate.

Ad 3.1.2 Sed illa opinio non valet, quia materia est propter formam et non econverso. Tunc arguitur: Si intellectus intelligeret per habitudinem ad huiusmodi decimam intelligentiam, et non dependeret ex phantasmate, tunc intellectus nullo modo uniretur corpori nostro neque sicut perfectio perfectibili neque sicut motor mobili; hoc est falsum; ideo etc. Probatio consequentiae quia intellectus unitur corpori propter intelligere, et ideo si posset intelligere sine corpore et phantasmate non uniretur corpori; falsitas consequentis patet, quia intellectus unitur nobis sicut perfectio

¹ Arist., *Mem.* 1.449b31-450a1, *de An.* III.8.432a7-9.

² secundum] sensum **F**.

³ praesertim – memoriam] p(er)t^m – m^{am} **F**.

⁴ Avicenna, *Metaph.* X.5, pp. 490 & 493 *de datore formarum loquitur, sed quae ei hic attribuuntur non dicit.*

perfectibili (sicut <est> veritas) vel saltem sicut motor mobili (ut dicit Commentator).¹

Item, sicut arguit Albertus contra ipsum 3° De anima,² si intelligere fieret in nobis per respectum ad huiusmodi decimam intelligentiam, tunc intelligere non fieret in nobis cum vellemus; hoc est falsum, quia nos intelligimus cum volumus, ut dicitur 2° De anima³ et in Topicis.⁴ Probatio consequentiae quia operatio illius non est in potestate nostra quod est omnino separatum a nobis; illa intelligentia est huiusmodi; ideo etc.

Item, Philosophus primo Posteriorum⁵ dicit quod deficiente sensu necesse est scientiam quae est secundum illum sensum nobis deficere; sed istud tunc non contingeret; ideo etc.

3.2.1 Ideo dico quod intellectus non potest intelligere sine phantasmate, neque quantum ad primam apprehensionem intellectus (hoc non est dubium), neque quantum ad secundam (et istud /216rB/ est dubium).

3.2.1.1.1 Primum patet quia obiectum debet proportionari potentiae; modo obiectum intellectus est, secundum \quod/ [quid] est materiale, coniunctum cum sensibili sive phantasmatis; ergo ad hoc quod intelligatur oportet quod abstrahatur a phantasmatis per intellectum agentem, aliter enim non porportionaretur intellectui.

Item, hoc patet per signum quod adducit Philosophus,⁶ quia cum aliquis vult aliquid intelligere format sibi aliquod phantasma alicuius individui illius speciei quam vult intelligere; ideo etc.

3.2.1.1.2 Circa hoc enim⁷ est difficultas quid⁸ prius intelligit<ur> ab intelligentia: vel quod quid est vel illud phantasma.

3.2.1.1.2.1 Aliqui volunt quod prius intelligit phantasma, quia quando-cumque aliquid agit in alterum in virtute alterius, prius introducit in illo similitudinem suam quam similitudinem illius in virtute cuius agit, sicut

¹ *Donati praeunte ita contextum interpretatus sum ut positioni communi (sicut perfectio perfectibili) positio Averrois (sicut motor mobili) opponatur.*

² *Fortasse Albertus Magnus, de An. III.III.9, ed. Colon. p. 220.5-9 respicitur.*

³ Arist., *de An.* II.5.417b23-24.

⁴ *Locum non inveni.*

⁵ Arist., *APo.* I.18.81a38-39.

⁶ Arist., *Mem.* 1.450a4-5.

⁷ enim] autem *malim.*

⁸ quid] quod **F.**

calor agens in aqua in virtute formae substantialis ignis prius introducit calorem quam formam ignis; ergo phantasma agens in¹ virtute quod quid est prius introducit etc.

3.2.1.1.2.2 Alii volunt quod prius intelligit quod quid est substantiae, et postea, quia accidens est quaedam natura, intelligit ipsum accidens, sicut Philosophus² dicit quod sicut animal pictum et est animal pictum et est imago animalis; unde istud phantasma potest dupliciter considerari: uno modo absolute, et sic ducit intellectum in cognitionem accidentis cuius est, vel ut est imago vel similitudo, et sic ducit intellectum in cognitionem substantiae, per prius tamen in †cognoscere†³ ita quod cognitio phantastica accidentis sufficit, ut patet prooemio De anima.⁴

Ad 3.2.1.1.2.1 Et ad rationem dicendum quod maior est vera quando illud passum in quod agit non est summe dispositum ad receptionem eius in virtute cuius agit, sic<ut> est de aqua respectu ignis; si autem summe sit dispositum, non oportet; modo intellectus est summe dispositus ad receptionem ipsius quod quid est.

3.2.1.2 Sed utrum intellectus quantum ad secundam apprehensionem eius indigeat phantasmate est difficultas, quia dubium est utrum in intellectu post actualem eius intellectionem maneat⁵ aliqua species. De hoc aliter dicit Avicenna et aliter Philosophus.

3.2.1.2.1 Avicenna⁶ enim dicit quod non, et hoc probat:

a. Quia quando aliquid est summe dispositum ad recipiendum aliud, quando desistit ab illo, nihil manet de illo in ipso, sicut cum aer sit summe dispositus ad recipiendum lumen, quando⁷ desistit a lumine nihil manet de lumine in ipso, immo aer numquam illuminatus et aer illuminatus prius et modo non differunt; sed intellectus est summe dispositus ad recipiendum speciem intelligibilem; <***>

¹ in virtute quod quid est] *Si haec verba recte tradita sunt, quod quid est pro nomine indeclinabili genitivi casus accipere debemus.*

² Arist., *Mem.* 1.450b21-22.

³ *Nonnulla verba ante cognoscere (quod ipsum fortasse corruptum est) excidisse dixerim.*

⁴ Arist., *de An.* I.2.402b22-25.

⁵ maneat] *materat vel sim. F.*

⁶ *Locus non inventus.*

⁷ quando] quod non **F.**

b. <***si> ergo post actualem intellectionem haberet speciem intelligibilem, aut indigeret phantasmate ad intelligendum aut non. Si sic, tunc habet eam¹ frustra; si non, hoc est falsum, quia quantumcumque aliquis sit habituatus cognitione alicuius, videmus quod laeso organo phantasiae amittit illum habitum.

c. Item, omne actu abstractum est actu intellectum; sed species intelligibilis est actu abstracta; ergo est in actu intellecta; et si sic, post actualem intellectionem non manet species illa in intellectu.

3.2.1.2.2 Hoc autem est contra Philosophum 3° De anima et 6 Ethicorum, vult enim ibi² quod virtutes intellectuales sunt in intellectu sicut in subiecto; sed hoc non esset nisi aliquis habitus maneret in intellectu etc. In 3° De anima vult Philosophus³ quod intellectus cum singula fiat est in potentia non eodem modo sicut ante addiscere vel invenire, sed potest exire in actum cum voluerit.

Item, nisi maneret in intellectu, sapiens dormiens non esset sapientior puero, quia illi sunt aequaliter sapientes quorum intellectus sunt aequaliter nudi, sicut aer qui numquam fuit illuminatus et aer qui prius fuit illuminatus et modo non sunt aequaliter nudi lumine; isti essent huiusmodi si nihil man<er>et in intellectu sapientis; istud est falsum; ideo etc.

3.2.1.3 Ideo dicendum quod quantumcumque in intellectu maneat⁴ species intelligibilis post actualem intellectionem, tamen intellectus in quolibet suo actu indiget phantasmate ad hoc quod intelligat, quia intellectus habens speciem intelligibilem, licet sit in actu respectu primi actus simpliciter, tamen est in potentia et in habitu respectu secundi⁵ actus, sicut aliquis habens scientiam est in potentia ad considerare.

Tunc arguitur: Illud quod est in potentia non potest se deducere ad actum de se; sed intellectus habens illam speciem est in potentia respectu operationis sequentis habitum; ergo oportet quod deducatur ad actum ab aliquo; non ab alio quam a phantasmate; /216vA/ ideo etc.

Item, aliquis laesus in organo phantasiae amittit scientiam quam prius habuit; sed hoc non esset nisi intellectus indigeret phantasmate; ideo etc.

¹ eam *Donati*] esse **F**.

² Arist., *EN* VI.3.1139b15-17.

³ Arist., *de An.* III.4.429b5-9.

⁴ maneat] materat *vel sim.* **F**.

⁵ secundi] etiam **F**.

Ad 3.2.1.2.1 Tunc ad rationes Avicennae.

Ad a. Cum dicitur “Quando aliquid est summe dispositum etc.”, dico quod aliquid est dispositum ad aliud dupliciter: uno modo absolute¹ sicut aer ad lumen, et in illo quod est sic dispositum nihil manet de illo ad quod est dispositum post recessum eius; alio modo aliquid est dispositum ad aliud cognoscere, et tale bene retinet aliquid de illo, quia habitus causatur ex operationibus; modo intellectus sic est summe dispositus ad speciem intelligibilem.

Ad b. Ad aliam. “Si maneret etc.”, dico quod indiget phantasmate, neque propter hoc habet² illam speciem frustra, quia vigorosius et completius intelligit quam si non haberet eam.

Ad c. Ad aliam. “Omne actu abstractum etc.”, dico quod omne actu abstractum actu primo <est actu intellectum actu primo>, et quod est actu abstractum actu secundo est actu intellectum³ actu secundo; modo species existens in intellectu est actu abstracta actu primo, non secundo; ideo est potentialiter intellecta.

Ad 1. Ad rationes principales.

Ad 1.1 Ad primam. “Sicut se habet phantasia etc.”: simile est et dissimile; simile est quoad hoc quia sicut phantasia dependet a sensu, ita intellectus a phantasia; sed in hoc est dissimile quia phantasia est virtus in organo, sed intellectus est virtus separata ab organo, et ideo virtus phantastica ratione organi diutius retinet speciem quam intellectus.

Ad 1.2 Ad aliam dicendum quod verum est quod intellectus est in actu primo per illam speciem, et non in actu secundo, et ideo illa species quae est in ipso in habitu non sufficit ad deducendum ipsum de potentia ad actum.

Ad 1.3 Ad aliam dico ad minorem quod immo, intelligit enim illa[rum] quorum est phantasma per proprium⁴ phantasma, sed ea quorum non est phantasma intelligit per phantasmata aliorum.

¹ absolute] ab()te **F** eodem compendio quo pro abstracte utitur.

² habet illam speciem] aut illa species **F**.

³ intellectum] intelli(gibili)a vel intelli() et **F**.

⁴ proprium] fere proum **F**.

Quaestio 7

Utrum ad memoriam requiratur oblivio

Consequenter quaeritur utrum ad memoriam requiratur oblivio.

1. Arguitur quod sic.

1.1¹ Quia, sicut dicit Avicenna,² memoria est conservatio speciei sensibilis intercisa; modo intercisio speciei sensibilis in conservando ipsum fit³ per oblivionem; ideo etc.

1.2⁴ Item, ad memoriam requiritur tempus praeteritum, ut dicit Philosophus;⁵ sed praeteritum pertinet ad oblivionem; ideo etc.

1.3 Item, in brutis inest oblivio; sed illa non inest per reminiscentiam; ergo inest eis per memoriam, quia oblivio non inest nisi per memoriam vel reminiscentiam. Maior patet, quia videmus bruta oblivisci et postea ex aliquo deveniunt in cognitionem illius obliti, sicut videmus canem aliquando esse oblitum alicuius et postea ex aliquo, sicut ex veste vel alio huiusmodi, devenit in cognitionem huius. Minor patet, quia reminiscentia inest solum hominibus, ut dicit Philosophus.⁶

2. In oppositum est Albertus.⁷

3. Dicendum quod ad memoriam non requiritur oblivio, sive non pertinet. Secundo dicendum quod repugnat memoriae. Primum patet, quia memoria est continua conservatio speciei [sse] sensibilis in absentia⁸ sensibilis; modo oblivio est intercisa conservatio speciei sensibilis; ideo etc. Secundum declaratur, quia unum oppositum non stat cum alio; modo oblivio et memoria —accipiendo memoriam pro actu memoriae— oppo-

¹ *Similis est ratio 1.1 quaestionis 11^{ae} Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 92.*

² *Falso, ut videtur, hoc Avicennae ascribitur, cum potius ex Averrois Mem. 59, ex versione Parisina: "memoria proprie dicta est continua conservacio intencionis forme ymaginabilis (rememoracio vero est intercisa conservacio eiusdem intencionis)". Petrus de Alvernia l.c. eodem modo errat.*

originem ducat.

³ fit] sit **F**.

⁴ *Similis est ratio 1.2 quaestionis 11^{ae} Petri de Alvernia, CIMAGL 78 (2008) 93.*

⁵ Arist., *Mem.* 1.449b15.

⁶ Arist., *Mem.* 2.453a8-9.

⁷ Cf. Albertus Magnus, *Mem.* I.1, pp. 107b-108a. *Non negat quidem oblivionem ad memoriam pertinere, sed eam ad reminiscentiam pertinere dicit.*

⁸ absentia **F**^{corr}] abundantia **F**.

nuntur; quia sunt sicut privatio et habitus; ideo etc. Sed oblivio requiritur ad reminiscentiam, quia ad illam requiritur discursus sive collatio a specie alicuius noti quae existit in memoria in cognitionem alicuius ignoti decisi a memoria; modo illa decisio facta est per oblivionem; ideo etc.

Ad 1. Tunc ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam, cum dicitur “Memoria est intercisa etc.”, dicendum quod accipit memoriam large pro reminiscentia. Vel dicendum quod memoria est intercisa conservatio quoad tempus, quia tempus est intercisum, quia memoria est praeteritorum quoad rem memorialem, sed non est intercisa, immo continua, quoad speciem rei memorialis, quia continue conservat eam.

Ad 1.2 Ad aliam per idem. Cum dicitur “Memoria est praeteritorum”, verum est. Et cum dicitur quod hoc non esset nisi ad ipsam requiretur oblivio, falsum est, quia licet sit <rei> praeteritae, tamen in memoria est species sensibilis in habitu tamquam imago rei praeteritae.

Ad 1.3 Ad aliam. “Brutis inest oblivio”: falsum est. /216vB/ Et cum probatur quia bruta deveniunt per collationem ex aliquo [ig]noto in cognitionem ignoti, dico quod hoc non est quia discurrunt, sed propter hoc quia [ad] aliquid quod est in memoria in habitu est ibi in potentia, et ideo ex aliquo fit memoria eorum in actu, et tunc memorantur, sicut respiciendo ad faciem vel vestes.

Quaestio 8

Utrum memoria et reminiscentia differant.

Consequenter quaeritur utrum memoria et reminiscentia differant.

1. Arguitur quod non.

1.1 Quia illa quae sic \se/ habent sicut motus et terminus motus non differunt, quia motus est de essentia termini ad quem est, ut dicitur 3 et 5 Phy-

sicorum;¹ sed memoria et reminiscencia sunt huiusmodi, quia reminiscencia est quaedam investigatio sive motus, et in memoria est eius terminus.

1.2 Item, illae potentiae non differunt quae habent idem obiectum, quia potentiae distinguuntur per actus etc.;² illae sunt huiusmodi quia obiectum utriusque est aliquid praeteritum sub ratione praeteriti.

2. In oppositum est Philosophus in principio istius libri et in fine.³

3. Dicendum quod memoria et reminiscencia possunt accipi vel pro actu memoriae et reminiscenciae vel pro potentia memorativa et reminiscitiva. Potentia reminiscitiva nihil aliud est quam quoddam ingenium naturale investigandi aliquid oblitum lapsum a memoria per aliquid retentum in memoria, sed reminiscencia pro actu reminiscenciae nihil est aliud quam investigatio alicuius lapsi a memoria per aliquid retentum in memoria. <Memoria pro actu memoriae nihil aliud est quam ***;> sed memoria pro potentia⁴ memorativa nihil aliud est quam quaedam vis animae retentiva et conservativa specierum in absentia⁵ sensibilium. Modo quocumque modo sumantur memoria et reminiscencia, differunt et ex parte temporis, ut dicit Philosophus,⁶ et ex parte aptitudinis †ad⁷ necessarium†, quia non idem sunt memorativi et reminiscitivi, sed aliquando illi qui sunt bene memorativi sunt male reminiscitivi, ut Philosophus dicit;⁸ et hoc est rationale, quia reminiscencia, ut dictum est, est investigatio alicuius obliti a memoria per aliquid retentum ibi; modo ad hoc faciendum oportet organum reminiscenciae⁹ esse humidum, quia humido moto †semel movetur ad distantiam 111a()tam;† sed memoria est continua conservatio etc.; modo ad hoc oportet organum memoriae suffi-

¹ *Quemnam locus in tertio Physicorum noster in mente habuerit mihi quidem non liquet. Quod ad quintum attinet, videas Arist., Ph. V.1.224b7-8; cf. Auctoritates Aristotelis 2.147: "Omnis motus recipit denominationem a termino ad quem."*

² potentiae distinguuntur per actus etc.] Cf. Thomas Aquinas, *Quaestiones disputatae de veritate* 15.2: "Praeterea, potentiae distinguuntur per actus, et actus per obiecta." Incerti Auctores, *Quaest. SE* (CPhD VII) qu. 65.73-74: "Unde Aristoteles in secundo de Anima: potentiae distinguuntur per actus" (Arist., *de An.* III.2.427a6-7).

³ Arist., *Mem.* 1.449b4-8, 2.453a4-9 & b8-11.

⁴ potentia **F^{corr}** in mg.] posita **F**.

⁵ absentia **F^{corr}**] abundantia **F**.

⁶ Arist., *Mem.* 2.453a6-7: "differt autem memorari a reminisci non solum secundum tempus".

⁷ ad necessarium] *suspicio in verbis corruptis genitivum pluralis numeri latere.*

⁸ Arist., *Mem.* 1.449b6-8, 2.453a4.

⁹ reminiscenciae] memoriae **F**.

cienter esse siccum, quia siccum diu retinet. Et huius signum est ut ab¹ alio qui² possunt addiscere sunt bene reminiscitivi, et subtiles sunt male memorativi.

Item, illae potentiae differunt quarum³ una est continua conservatio specierum, alia est intercisa; sed reminiscentia est intercisa conservatio specierum sensibilibus et memoria est continua; ideo etc. Etiam ex parte subiectorum differunt, quia omnia animalia perfecta participant memoriam, ut visum fuit prius, sed nullum animal participat reminiscentiam nisi homo, quia ad illam requiritur collatio sive discursus, qui solum est in homine.

Unde intelligendum quod reminiscentia et praecedat memoriam et sequitur. Praecedat memoriam quia ex aliquo retento in memoria procedit ad investigandum aliquod oblitum et decisum a memoria, quod quidem oblitum postea apprehenditur a memoria quando est investigatum per reminiscentiam vel ex loco vel simili vel contrario etc., ut Philosophus⁴ dicit; sequitur etiam memoriam <***⁵> illud quod est retentum in memoria.

Ulterius est intelligendum quod in hoc differt reminiscentia ab addiscere quia addiscere est quando totaliter est lapsus a memoria, sed reminiscentia non, ut dictum est, sed quando partim est lapsus et partim retentum, et ex illo quod retentum est fit discursus ad investigandum oblitum, sicut in syllogismo ex principiis notis fit discursus ad ignota, et propter hoc Philosophus⁶ dicit quod reminiscentia est quidam syllogismus.

Ad 1.1 Ad primam rationem: “Illa quae se habent etc.”, dico quod immo sicut perfectum et imperfectum. Vel dicendum ad minorem quod reminiscentia non est motus sed est quaedam vis animae, ut dictum est; unde memoria <et reminiscentia> sunt in eodem organo, sed differunt ratione.

Ad 1.2. Ad aliam. Cum dicitur “Quae habent idem etc.”, verum est —si habeant idem obiectum sub <eadem ratione consideratum>; sed si habeant

¹ ab alio etc.] Cf. Arist., *Mem.* 1.449b6-8: “non enim iidem sunt memorativi et reminiscitivi, set ut frequenter memorabiliores quidem qui tardi, reminiscibiliores autem qui veloces et bene discentes.”

² qui] quae F.

³ quarum] quorum F.

⁴ Arist., *Mem.* 2.451b19 (*a simili vel contrario*) + 452a13 (*a loco*).

⁵ ***] quia praesupponit vel sim. excidisse arbitror.

⁶ Arist., *Mem.* 2.453a10.

idem obiectum sub> alia et alia ratione consideratum non oportet; illae sunt huiusmodi, quia memoria est praeteriti continue con/217rA/servati in memoria, sed reminiscencia est praeteriti partim obliti et partim retenti.

Quaestio 9

Utrum potentia reminiscitiva sit potentia organica

Consequenter quaeritur utrum potentia reminiscitiva sit potentia organica.

1. Arguitur quod non.

1.1 Quia potentia discursiva non est organica, quia discurrere solum pertinet ad virtutem separatam ab organo, sicut ad intellectum; sed potentia reminiscitiva est discursiva, quia Philosophus¹ dicit quod est quidam syllogismus, et ad syllogismum pertinet discursus.

1.2 Item, omnis virtus sensitiva inest omni animali perfecto, quia ex hoc dicitur animal esse perfectum quia habet omnes sensus; sed illa non inest omni animali perfecto, sed solum homini, ut dicit Philosophus.²

1.3 Item, virtus collativa unius ad alterum absolute et non sub ratione convenientis vel nocivi non est virtus organica; et virtus sensitiva bene confert aliqua ad invicem i[n]sto modo, absolute tamen numquam; reminiscitiva est huiusmodi secundum Philosophum.³

2. In oppositum est Philosophus in fine libri.⁴

3.1 Ad illam quaestionem aliqui dicunt quod reminiscencia est virtus organica inchoative, sed complementum ipsius est ab intellectu.

3.2 Dicendum tamen est quod est organica, quia illa potentia est organica quae cognoscit suum obiectum sub determinata differentia temporis, quia virtus non organica, cuiusmodi est intellectus, cognoscit obiectum suum abstractum⁵ ab hic et nunc <et> ab omni differentia temporis; sed remi-

¹ Arist., *Mem.* 2.453a10.

² Arist., *Mem.* 2.453a8-9.

³ Arist., *Mem.* 2.

⁴ Arist., *Mem.* 2.453a14-15.

⁵ abstractum] ab(otum **F**, quo compendio etiam absolutum significari potest.

niscentia est huiusmodi, quia obiectum eius est aliquid praeteritum sub ratione praeteriti, et istud est quaedam differentia temporis.

Item, illa virtus est organica qua¹ mota ab obiecto suo non est in voluntate alicuius desistere ab operatione, quia virtus inorganica sicut² intellectus quando aliquis vult desistit a sua operatione. Sed virtus organica quando organum est motum non desistit a sua operatione quando aliquis vult, sicut patet de aliquo proiciente lapidem quod non est in voluntate sua retinere lapidem postquam proiectus est, et in virtute irascibili non est in voluntate alicuius desistere ab ira incepta. Sed reminiscentia est talis virtus, quia quando aliquis vult fortiter reminisci aliquorum non est in voluntate sua desistere, sicut [ali]qui sibilant vel †concinantur³ vel aliquando voces† cantant,⁴ ut dicit Philosophus.⁵

Item, illa virtus est organica quae per se impeditur vel expeditur expeditione vel impeditione organi, quia virtus incorporea, cuiusmodi est intellectus, numquam per se impeditur impedimento organi; sed reminiscentia impeditur vel expeditur etc., sicut Philosophus declarat in Littera,⁶ quia nani propter nimiam grossitiem organi memoriae non bene sunt memorativi neque reminiscitivi; similiter iuvenes propter vehementiorem motum augmenti sunt male reminiscitivi, et etiam senes, vel propter nimiam humiditatem etiam organi memoriae non sunt iuvenes bene reminiscitivi.

Intelligendum tamen est quod inter virtutes cognoscitivas est ordo; modo quando aliqua sunt bene ordinata, supremum inferioris ordinis attingit ad infimum superioris, et magis in eodem numero, ut dicit Proclus paenultima propositione libri sui;⁷ modo virtus intellectiva et sensitiva in homine sunt ordinatae, et infimum in virtute intellectiva est discurrere ab uno singulari ad aliud singulare, et hoc est supremum in virtute sensitiva; ideo aliqua virtus sensitiva erit in homine quae poterit discurrere ab uno singulari ad aliud singulare, cuiusmodi est virtus reminiscitiva, et propter

¹ qua] quae **F**.

² sicut] sic est **F**.

³ concinantur] *an contionantur scribendum?*

⁴ cantant] cantare **F**.

⁵ Arist., *Mem.* 2.453a29-31: “pausantibus enim et non volentibus accidit iterum cantare aut dicere.”

⁶ Arist., *Mem.* 2.453b4-7; *cf.* 1.450a32-b10.

⁷ *Nulla talis propositio in Procli Element. theol. extat; propius abest prop. 148.*

eandem causam dicit Commentator 2 De anima¹ quod virtus cogitativa in nobis perfectior est quam aestimativa in brutis, quia aestimativa in brutis cognoscit intentiones individuorum X praedicamentorum² sub ratione convenientis vel nocivi, eodem modo memoria est in brutis imperfectior quam in hominibus, quia memoria in brutis perfectis solum habet conservare species sensibiles in absentia³ sensibilibus, sed memoria in homine non solum hoc facit, sed etiam habet discurre ab aliquo retento in memoria ad aliquid oblitum decisum a memoria et hoc habet facere per reminiscentiam.

Ad 1.1 Ad primam rationem. Cum dicitur “Virtus discursiva etc.”, verum est —si sit discursiva ab uno universalis ad aliud; sed virtus discursiva ab uno singulari ad aliud potest esse organica, et maxime si hoc fit propter convenientiam illius a quo /217rB/ fit⁴ discursus ad illud ad quod fit discursus; modo reminiscentia est huiusmodi, quia discurret ab uno singulari ad aliud singulare propter convenientiam illius ad aliud vel ratione similitudinis vel contrarietatis vel alicuius huiusmodi, ut Philosophus dicit.⁵

Ad 1.2 Ad aliam. “Animalia perfecta etc.”: verum est —omnes sensus exteriores; sed non habent omnes sensus interiores, et ita excellenti gradu et nobili, sicut homo, et hoc propter connexionem sensuum interiorum ad intellectum, quam connexionem non habent bruta.

Unde notandum est quod animalia dicuntur perfecta perfectione generis et perfectione speciei et perfectione individui. Perfectione generis sunt animalia perfecta quae habent omnes sensus exteriores, sed perfectione speciei sunt animalia perfecta quae habent perfectionem quae requiritur ad suam speciem, et hoc modo animalia quae sunt imperfecta sunt perfecta in sua specie; sed perfectione individui sunt animalia perfecta quae possunt generare alia talia qualia sunt.

Ad 1.3 Ad aliam. Cum dicitur “Virtus collativa etc.”: verum est —collativa universalium et aliquorum absolute sine convenientia; sed virtus collativa singularium et per convenientiam ipsorum ad invicem bene est organica; talis autem est reminiscentia.

¹ *Neque in commentario Averrois in De anima, neque in commentario eius in De memoria tale quid invenire potui.*

² praedicamentorum *Donati*] principiorum F. Cf. qu. 5, supra.

³ absentia] abundantia F.

⁴ fit] sit F.

⁵ Arist., *Mem.* 2.451b19.

A.3: Ex Quaestionibus super libros De somno et vigilia

F 217rB Incipiunt quaestiones de somno et vigilia

Quaestio I.1

Utrum somnus sit privatio vigiliae

Circa librum De somno et vigilia, omissis quaestionibus communibus quae possent ibi quaeri, quaeratur primo circa hanc litteram utrum somnus sit privatio vigiliae. [...] /219vB/

Quaestio I.9

Utrum dormientes possint exercere opera vigilantium

Consequenter quaeritur utrum dormientes possint exercere opera vigilantium.

1. Arguitur quod non.

1.1 Quia motus localis fit movente sensu proprio vel alieno; sed dormientes non habent aliquem sensum; ergo non possunt moveri localiter neque facere opera vigilantium. Maior patet, quia motus sequitur apprehensionem, et illa sequitur sensum. Minor patet quia in dormientibus omnes sensus sunt ligati; ideo etc.

1.2 Item, operatio arguit formam; ergo operatio vigilantium arguit formam quae est principium illius operationis; modo illa forma in dormientibus non potest operari; ideo etc.

1.3 Etiam faciunt operationes quas nullus faceret nisi esset vigilans, sicut respondent ad interrogata; modo hoc¹ nullus faceret nisi esset vigilans, quia istud praesupponit audire, et sic non habent omnes sensus ligatos, et per consequens tales non dormiunt.

¹ hoc] licet F.

1.4 Item, si illud quod magis videtur inesse non inest, neque illud quod minus; modo magis videretur quod dormientes sentirent aliquo sensu exteriore quam quod moverentur, quia potentia motiva perfectior est quam potentia sensitiva; modo quanto aliqua potentia est perfectior, tanto tardius exit in suam operationem, et sic plus requiritur ad hoc quod aliquis moveatur quam ad hoc quod sentiat sensu exteriore; modo dormientes non sentiunt aliquo sensu exteriore; ergo etc.

2. In oppositum est Philosophus et Albertus.¹

3. Dicendum est quod dormientes possunt exercere opera vigilantium in somno. Secundum modum qui dictus est prius, sensus exteriores sunt ligati ita quod tunc sensus communis per habitudinem quam habet ad sensus exteriores est ligatus, sed per habitudinem ad phantasiam et sensus interiores est dissolutus, et via influentiae sensus communis ad phantasiam potest esse dissoluta ita quod evaporatio elevata a loco digestionis ad cerebrum non obstruit viam influentiae sensus communis ad sensus interiores. Modo contingit quod aliquis in vigilando fortiter imaginatus fuit circa aliquid sub ratione delectabilis vel tristis, sicut de amico vel de/inimico; modo quando aliquis tunc dormit per phantasma illud retentum in phantasia ipsa phantasia fit² actu, ita quod tunc aliquis magis phantasiatur³ illud circa quod magis /220rA/ in vigilia negotiabatur; ulterius illa phantasia sic immutata per calorem intrinsecum immutat sensum communem, et tunc sensus communis recipit illam speciem a phantasia ac si esset a re extra existente, et tunc statim per istam speciem delatam a⁴ sensu communi⁵ [sit] virtus imaginativa fit in actu, et tunc aliquis somniat. Ulterius accidit quod aliquis calor accidentalis sit diffusus extra a[liqui]d partes exteriores sicut ad pedes, et ex illo calore aliquo modo dissolvuntur nervi motivi, et fiunt⁶ tunc apti ad motum, et tunc accidit quod virtus imaginativa percipit motum, quia aliquis potest imaginari a<liqui>d delectabile vel a<liqui>d triste et nocivum, et quia membra sunt disposita ad motum per illum calorem accidentalem qui est diffusus

¹ Arist., *Somn. Vig.* 2.456a24-26.; Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.II.5, p. 145a: "quamvis somnus sit ligamentum sensus et motus, tamen in somno quidam moventur et faciunt multa opera quae sunt vigilantium, sicut est ambulare, et equitare, et aliquando quaerere et insequi inimicos, et forte occidere eosdem, et redire ad lectum dormientes."

² fit[sit] **F**.

³ phantasiatur] phantasiam **F**, ut videtur.

⁴ a sensu] assensu **F**.

⁵ communi *Donati*] quae **F**.

⁶ fiunt] sicut **F**.

ad partes exteriores, ideo per hunc modum accidit quod aliquis dormiens movetur et sequitur inimicum, etiam a casu interficit ipsum. Unde posset sic argui: Quaecumque aliquae potentiae sic se habent quod una in operatione sua non dependet ex alia, una illarum potest in actum suum alia ligata; modo sic se habent potentia motiva et potentia sensitiva quod una illarum, sicut potentia motiva, non dependet in operatione sua ex potentia sensitiva; ergo sensibus ligatis potest aliquis moveri. Maior patet de se. Minor declaratur, quia sensus exteriores neque sunt in eodem organo cum potentia motiva, neque requirit sensus exteriores actu sentire ad hoc ut operetur, quia virtus motiva immutatur immediate ab appetitu et imaginatione, quia imaginativa est domina super omnes virtutes sensitivas.

Est tamen intelligendum quod licet aliquis dormiens faci<a>t opera vigilantium, aliquis secundum Philosophum sic somnians non memoratur suarum operationum, memoratur tamen suorum somniorum. Non enim memoratur suarum operationum quia memoria est conservatio speciei alicuius prius apprehensi per sensus exteriores; istius ergo non est memoria quod non fuit prius apprehensum per sensus exteriores; <modo¹ in somno sensus exteriores> erant ligati; quare etc. Memoratur tamen suorum somniorum quia species quae erat in phantasia mittitur ad organum memoriae, et ibi conservatur; modo somnium est apparitio phantastica; ideo etc.

Sed est intelligendum: quod aliquis dormiens respondeat² \ad/ interrogata, istud accidit et est a casu, quia contingit quod aliquis phantasiatur circa aliquid et tunc virtus motiva per calorem intrinsecum potest esse in actu, et tunc aliquis loquitur de eo de quo phantasiatur, et tunc contingit quod aliquis quaerit ab ipso de illo eodem de quo phantasiatur, et tunc a casu respondet de eo quod quaeritur ab ipso, et hoc non est quia prius audi<er>at sed a casu, ut dictum est. Etiam in principio somni, antequam aliqui perfecte dormiant, cum sensus non sunt perfecte ligati, tunc isti respondent ad interrogata et postea non recolunt se respondisse, quia istud non est perfecte sensatum, et ideo non immutatur ab isto³ ipsa memoria; sed si aliquis simpliciter dormiat et sensus sint simpliciter ligati, tunc impossibile est quod aliquis [quod] dormiens respondeat ad interrogata nisi hoc sit a casu, ut dictum est.

¹ modo – exteriores] *Exempli gratia posui. Verba ad hunc tenorem excidisse patet.*

² respondeat] *lectio incerta F.*

³ isto] *ista F.*

Ad 1. Tunc ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam. Cum dicitur “Motus localis fit etc.”: verum est — mediante sensu exteriori vel interiori. Et cum dicitur quod dormientes non sentiunt: verum est —sensu exteriori, sentiunt tamen sensu interiori.

Ad 1.2 Ad aliam. “Operatio arguit formam”: verum est —formam quae est principium illius operationis; modo forma quae est principium¹ istius operationis in dormientibus est potentia motiva, et illa potest operari, ut visum est.

Ad 1.3 Ad aliam. Cum dicitur quod respondent ad interrogata, dicendum quod est a casu, ut visum est.

Ad 1.4 Ad aliam. Cum dicitur “Si quod magis videtur etc.”: conceditur. Et cum dicitur quod magis videtur quod dormientes sentirent aliquo sensu exteriori etc., falsum est, quia potentia motiva quantum ad principale eius organum est in corde, et ideo cum in somno calor sit revocatus ad interiora, poterit tunc operari; sed organa sensuum exteriorum sunt ligati in somno, quia calor et spiritus ab istis organis sensuum exteriorum revocatus est ad interiora.

[...] /222vB/

Quaestio II.1

Utrum somnium sit passio intellectus

Consequenter quaeritur circa secundum huius, et primo utrum somnium sit passio intellectus.

1.² Arguitur quod sic:

1.1 Quia illius somnium est passio cuius est discurre ab uno in aliud componendo et dividendo; modo istud est ipsius intellectus; ideo etc. Maior patet, quia in somnio fit³ discursus talis componendo et dividendo. Minor patet, quia illa est tertia operatio intellectus.

¹ principium] *iter.* F.

² *Rationibus 1.1-1.2 similes sunt rationes 1.1-12 quaestionis 13^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL 84 (2015) 48.*

³ fit] *sit* F.

1.2 Item, illius passio est somnium quod apprehendit universale; sed intellectus est qui apprehendit universale; ideo etc. Maior patet, quia universalis apprehensio fit¹ in somnio secundum Philosophum.² Minor patet, <nihil>³ enim apprehendit universale nisi intellectus.

1.3 Item, Avicenna et Algazel, ut dicit Albertus,⁴ volunt quod somnia fiunt per immissionem a Deo et per influentiam a substantiis separatis. Tunc arguitur: illius passio est somnium cui fit immissio a substantiis separatis; sed hoc fit intellectui ipsi et non sensui, quia immateriale non agit in materiale; sensus est materialis et intellectus est immaterialis; ideo etc.

2. Oppositum vult Philosophus.⁵

3.⁶ Dicendum quod somnium non est passio intellectus, quia quando-cumque aliqua duo sic se habent quod unum reperitur in aliquo⁷ in quo aliud non reperitur, illa non se habent sicut subiectum et passio, quia subiectum et propria passio simul sunt, sicut si habere tres est passio trianguli, ubicumque <est> habere tres, ibi⁸ est triangulus, et econverso; modo somnium reperitur in aliquibus \ubi/ non est intellectus, sicut multa animalia bruta somniant, quibus non inest intellectus; ergo etc.

Item, somnium est apparitio phantasmatis hic et nunc existentis sub conditioni<bus> materiae. Tunc arguitur: illius passio est somnium cuius est cognoscere ipsum singulare hic et nunc existens non abstractum a conditionibus materiae, quia secundum Philosophum⁹ non solum apprehendimus hominem vel equum in somnio, sed hunc equum et illum, quorum

¹ fit] sit **F**.

² Cf. Arist., *Insomn.* 1.458b15-18: "Amplius preter sompnium aliud aliquid intelligimus, quemadmodum in vigilando sentientes aliquid: de eo enim quod sentimus, sepe etiam intelligimus aliquid. sic et in sompnis preter fantasmata alia aliquando intelligimus."

³ nihil] spat. vac. 2 fere litterarum capax reliquit **F**.

⁴ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* I.i.1, p. 1222a: "Est enim quidam modus separationis intellectus et coniunctionis cum separatis substantiis somnium quoddam, sicut dicunt Avicenna et Algazel".

⁵ Arist., *Insomn.* 1.459a8-9.

⁶ *Similis est determinatio quaestionis 13^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL* 84 (2015) 48.

⁷ aliquo] ag(en)do **F**.

⁸ ibi est] inest **F**.

⁹ Arist., *Insomn.* 1.458b10-13: "Non enim solum adveniens dicimus hominem esse vel equum, sed etiam album vel pulchrum, quorum opinio sine sensu nichil utique dicet neque vero neque falso; in somnis autem accidit animam hoc facere".

non est apprehensio sine sensu; modo cognoscere singulare illo modo non est ipsius intellectus; ideo etc.

Intelligendum tamen est quod licet somnium non sit passio intellectus, intellectus tamen aliquando in somnio exit¹ in actum, sicut cum in vigilia intellectus ex actu phantasiandi virtute intellectus agentis deducitur de potentia ad actum; sic etiam in somnio ex actu phantasiandi, si virtus syllogistica vel cogitativa immutetur a phantasia, tunc intellectus /223rA/ efficitur in actum, et habet tunc intelligere multa quae ante² non intelligebat aliquis in vigilando, et aliquis aliquando invenit aliquam solutionem vel aliquam veritatem³ quam in vigilando non poterat invenire. Etiam aliquando videtur alicui in dormiendo quod habeat veram et firmam cognitionem alicuius, vel bonam rationem, et in vigilando videtur quod istud nihil sit ***⁴ quia licet intellectus non sit virtus organica et non dependeat ex virtute organica <***>, et ideo secundum quod illae virtutes organicae sunt magis vel minus ligatae, secundum hoc peius vel melius intelligit intellectus, quia si phantasma sit obscurum, debilius intelligit intellectus.

Ad 1. Tunc ad rationes:

Ad 1.1 Ad primam. Cum dicitur “Illius somnium est passio etc.”, dicendum quod licet intelligamus aliqua in somno, non oportet quod illa sint somnia, quia multa apparent⁵ nobis in somno quae non sunt somnia.

Ad 1.2-3 Et per idem solvuntur aliae rationes.

Quaestio II.2

Utrum species sensibiles maneant in sensu in absentia sensibilium

Consequenter quaeritur circa suppositiones quas Philosophus ponit.⁶ Primo circa primam, utrum species sensibiles maneant in sensu in absentia sensibilium.

¹ exit] exit F.

² ante] fere etiam F.

³ veritatem] v(er)itutum F.

⁴ ***] spat. vac. 10 litterarum F.

⁵ apparent] ap(a/e)runt F.

⁶ Arist., *Insomn.* 2.460a32-b3.

1.¹ Arguitur quod non.

1.1 Quia causa et effectus simul sunt et non sunt, ut apparet 2° Physicorum;² modo sensibilia sunt causa specierum sensibilium, ut apparet secundo De anima;³ ergo illa simul sunt, et per consequens in absentia sensibilium non manent species.

1.2 Item, sicut se habet res obiecta ad speculum, ita videtur se habere sensibile ad sensum secundum Philosophum ibidem;⁴ modo in absentia rei obiectae eius species non manet in speculo; ideo etc.

1.3 Item, Philosophus 2° De anima⁵ dicit quod nos intelligimus cum volumus, non autem sentimus cum volumus. Tunc arguitur: Si species sensibiles manerent in sensu in absentia sensibilium, tunc nos sentiremus cum vellemus, quia ille <qui> sentit cum vult habet species sensibiles; modo si species sensibiles manerent in sensu in absentia⁶ sensibilium, tunc aliquis haberet species sensibiles cum vult; ideo etc.; modo hoc est falsum, quia non⁷ senti[a]mus cum volumus, ut dictum est; ideo etc.

1.4 Item, Avicenna⁸ vult quod contraria est dispositio organi potentiae receptivae et potentiae conservativae, quia organum potentiae conservativae debet esse siccum et organum potentiae receptivae debet esse humidum. Tunc arguitur: Idem organum non potest esse contrariae dispositionis; modo si potentia sensitiva esset conservativa specierum sensibilium, cum sit receptiva earum, tunc idem organum esset contrariae dispositionis; quare etc.

2. In oppositum est Philosophus.⁹

3. Dicendum quod per aliquod tempus species sensibiles manent in sensu in absentia sensibilium. Et hoc apparet, secundum quod ponit Philosophus,¹⁰ quia species sensibiles non solum recipiuntur in sensu, immo

¹ *Rationibus 1.2-1.2 similes sunt rationes 1.2 & 1.1 quaestionis 16^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL 84 (2015) 55.*

² Arist., *Ph.* II.3.195b17-18. = *Auctoritates Aristotelis* 2.72, p. 146.

³ Cf. Arist., *de An.* II.12.424a17-19.

⁴ *Locum non inveni.*

⁵ Arist., *de An.* II.5.417b24-25.

⁶ absentia] habundantia F.

⁷ non] nos F.

⁸ *Locum non inveni.* Cf. Averr., *Mem.* 69-72.

⁹ Arist., *Insomn.* 2.460a32-b3.

¹⁰ Cf. Arist., *Insomn.* 2.460b6-18.

sensus habet iudicare de ipsis; modo iudicium illud non fit¹ in illo instanti in quo recipiuntur in sensu. Tunc arguitur: Omnis sensus non deceptus recte habet iudicare de sensibili; ergo cum istud iudicium non fiat in instanti, oportet quod ad aliquod tempus illa species sensibilis in sensu conservetur.

Item, Philosophus in libro De sensu et sensato² dicit quod licet aer et aqua convenient in diaphaneitate, oculus tamen est magis aqueus a domino quam aereus, ut dicit, quia aqua est magis conservativa quam aer, licet aer sit magis receptivus; modo hoc non esset nisi visus esset conservativus speciei sensibilis; sicut est de visu, ita est de aliis; ergo etc.

Item, istud apparet signis, quia si aliquis respiciat aliquod excellens fulgidum, et postea respiciat aliquod non sic fulgidum, tunc non potest illud bene videre; modo hoc non est nisi propter speciem illius fulgidi manentem in visu; ergo etc.

Etiam si aliquis multum frequenter respiciat aliquod visibile,³ et postea respiciat aliud visibile, videtur sibi illud esse eiusdem coloris cum primo, et hoc est propter speciem primi visibilis remanentem in oculo.

Item, Philosophus dicit⁴ quod si respiciamus ad aliquod fulgidum excellens sicut ad solem vel ad huiusmodi, et postea avertamus⁵ oculos ad aliud visibile <***> consimilis coloris et deinde vertitur in purpureum et deinde in nigrum, quousque⁶ dis<ap>pareat a visu. Et hoc etiam verum est de <aliis> speciebus sensibilibus, sicut de motu. Sicut si aliquis respiciat aliquid quod excellenter movetur, si postea respiciat aliud, videtur sibi quod illud etiam movetur.

Istud ergo verum est de visu quod est conservativus speciei visibilis in absentia sensibilis. Et si illud verum est de /223rB/ visu, multo magis verum est de aliis sensibus, quia alii sensus magis materialiter immutantur quam visus, et quanto aliquis sensus materialius immutatur, tanto diutius manet ibi species sensibilis. Sed intelligendum est quod sensus potest dupliciter considerari: uno modo ratione complexionis organi in quo est, alio modo ratione qua cognoscitivus est. Modo si consideretur

¹ fit] sit **F**.

² Arist., *Sens.* 2.438a12-16.

³ visibile] viride **F**.

⁴ Arist., *Insomn.* 2.459b13-18.

⁵ avertamus] avertat **F**.

⁶ quousque] quocumque **F**.

primo modo, sic[ut] non conservat speciem sensibilem, sicut neque in speculo in absentia rei obiectae [non] manet eius species. Sed si consideretur in quantum cognoscitivus, sic manet species sensibilis in ipso in absentia rei sensibilis ad aliquod tempus, non tamen manet ita diu in sensibus exterioribus sicut in interioribus.

Ad 1. Tunc ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam. Cum dicitur “causa et effectus etc.”, dicendum quod quaedam est causa in fieri et quaedam in esse; modo causa in esse et effectus in esse simul sunt et non sunt, et eodem modo causa in fieri et effectus in fieri; sed causa in fieri et effectus in esse non oportet quod sint simul; modo ipsa sensibilia sunt¹ causa in fieri ipsarum specierum sensibilium, non in esse.

Ad 1.2 Ad aliam. “Sicut se habet res obiecta ad speculum etc.”: simile est et dissimile. In hoc est simile quia sicut in speculo fit receptio speciei obiecti², ita etiam in sensu fit receptio speciei sensibilis; sed in alio est dissimile quia in sensu sicut in oculo non solum est organum, immo est³ potentia cognoscitiva; et ideo ratione huius, quia habet cognoscere, habet conservare specie<s> visibiles.

Ad 1.3 Ad aliam. “Nos intelligimus cum volumus etc.”: verum est —non quia species intelligibiles conservatae⁴ in intellectu sufficient ad hoc quod aliquis actu intelligat, sed quia in voluntate nostra est convertere intellectum ad phantasmata quae manent in phantasia postquam fuerunt sensata. Modo sic[ut] etiam species sensibiles quae manent in sensu non sunt principium sufficiens ut actu sentiatur, immo oportet quod sit sensibile praesens; modo in voluntate nostra non est habere⁵ sensibile praesens, et ideo nos non sentimus cum volumus.

Ad 1.4 Ad aliam, cum dicitur quod non est eadem dispositio etc., dicendum quod hoc est verum de potentiis quae diu conservant, sed de illis quae diu non conservant non oportet; modo species sensibilis non diu conservatur in sensu; quare ratio non valet.

¹ sunt] sit **F**.

² obiecti] obiecta **F**.

³ est] in **F**.

⁴ conservatae] conservare **F**.

⁵ habere] homo **F**.

Quaestio II.3

Utrum oculus mulieris menstruosae habeat inficere speculum

Consequenter quaeritur utrum oculus mulieris menstruosae habeat inficere speculum.

1.¹ Arguitur quod non.

1.1 Quia movens et motum sunt simul, et eorum nihil dicitur esse medium; sed oculus mulieris menstruosae et speculum non sunt simul; ideo etc.

1.2 Item, si oculus mulieris menstruosae inficeret speculum, aut hoc faceret in quantum visivus aut in quantum evaporans; non in quantum visivus est, quia tunc ad quamcumque distantiam esset oculus a specie inficeret ipsum, quod falsum est; neque etiam in quantum evaporativus, quia sicut oculus mulieris menstruosae est evaporativus, ita etiam aliae partes eius; modo aliae partes non inficiunt; ergo etc.

1.3 Item, illud cuius operatio fit per intus sumptionem non agit in aliquod² alterum; modo operatio oculi <fit> illo modo; ideo etc. Maior patet de se. Minor patet, quia eadem est operatio potentiae et organi, cum organum sit agens instrumentale et potentia agens principale; modo operatio potentiae visivae est intus suscipiendo et non extramittendo, sicut apparet in De sensu et sensato;³ modo nihil extramittendo non fit infectio speculi; ideo etc.

2. Oppositum dicit Philosophus hic,⁴ et dicit quod si speculum sit novum, nubes sanguinea recipitur in eius profundo et non potest abstergi; si autem sit antiquum, tunc potest abstergi.

3.⁵ De conclusione non est dubium, sed de modo secundum quem speculum inficitur ab oculo mulieris menstruosae alia fuit opinio Avicennae et alia opinio Philosophi.

¹ *Rationes 1.1-1-2 similes sunt rationibus 1.1-1.2 quaestionis 18^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL 84 (2015) 70.*

² aliquod] a(liqu)ot F.

³ Arist., *Sens.* 2.438a25-b5.

⁴ Arist., *Insomn.* 2.459b27-32.

⁵ habere] homo F.

Avicenna¹ enim dicit quod virtus imaginativa habet dominium super omnes² potentias corporeas et super omnia membra et super ipsa elementa et etiam super corpus alterius hominis, et sic fit fascinatio et infectio speculi ab oculis mulieris menstruosae, et sic mulier fascinans proicit³ camelum in foveam.

Istud autem, ut dicit Albertus,⁴ est extra rationem naturalem, /223vA/ quia non est aliqua via per quam posset poni istud esse possibile, quia licet virtus imaginativa haberet dominium super virtutes inferiores et super membra propria, non tamen videtur habere dominium super virtutes alterius vel super corpus alterius hominis.

Ideo⁵ dicendum, secundum quod Philosophus vult,⁶ quod proportionale est menstruum in mulieribus et sperma in viris; modo sperma in viris est superfluum [est] digestionis, postquam enim est tertia digestio celebrata in corde, illud quod est ibi ultra illud quod requiritur ad restaurationem deperditi est sperma in viris et mittitur ad vasa genitalia, et est principium generationis sive conservationis speciei. Istud autem superfluum tertiae⁷ digestionis in mulieribus est menstruum, et istud propter debilitatem caloris in mulieribus non potest habere colorem album, sed habet colorem sanguineum, et ex illo menstruo in generatione habet produci fetus sicut ex materia, et sperma non ingreditur substantiam fetus sed est sicut⁸ figulus disponens et lineans ipsum menstruum ad introductionem ipsius fetus. Modo quando mulieres pariunt, ille sanguis menstruus [sanguis] habet exire, et illud quod est ibi grossius exit per partes inferiores, [et] illud autem quod est subtile elevatur superius, et tunc fit magna commotio in corpore talium mulierum, quia tunc efficiunt<ur> pallidae. Modo

⁵ *Determinatio plerumque determinationi quaestionis 18^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL 84 (2015) 71-73 consonat.*

¹ Cf. Avicenna, *De anima* IV.4, pp. 65-66.

² omnes] cās **F**.

³ *Camelus in foveam proiectus ex Algazel, Metaph. V.9, p. 194 originem ducere videtur.*

⁴ Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.II.6, p. 203b: "secundum Avicennam et Algazelem, non tantum a coelestibus fiunt huiusmodi motus, sed etiam ab animalibus: quia illi dicunt animam unius imprimere per modum fascinationis in animas multorum aliorum, sed hoc per philosophiam probari vix posset."

⁵ ideo] item **F**.

⁶ Arist., *GA* I.19.727a2-7.

⁷ tertiae] 2ae **F**.

⁸ sicut figulus] Cf. Arist., *GA* I.22.730b6.

oculi¹ sunt pleni parvis venis, et venae² sunt locus sanguinis, ut dicit Philosophus;³ ideo pars subtilior istius menstrui elevatur ad oculos, et tunc exit per oculos per modum evaporationis, et tunc inficit partem aeris contiguam ipsis oculis, et illa pars aeris infecta inficit aliam et sic quousque perveniat ad speculum, et illa evaporatio frigiditate continentis in frigidatur, et tunc apparet in speculo sicut nubes sanguinea. Et quando speculum est novum, quia ibi non est alia immunditia prohibens, illa[s] nubes ibi recipitur usque in profundum, et tunc non potest abstergi. Si autem speculum sit antiquum, quia tunc in profundo speculi est alia macula quae impedit ne illa vadat in profundum, tunc illa macula de facili potest abstergi.

Et per illum modum fit fascinatio,⁴ et non ut dicit Avicenna, quia post quadraginta communiter mulieres non concipiunt secundum Philosophum,⁵ et tunc desinunt menstrua fluere, et tunc conservantur in matrice sicut ibi putrefacta et sunt principium malorum venenorum, et cum tales vetulae commoventur ex aliquo, tunc fit magna agitatio istorum menstruorum per corpus, et tunc pars subtilis illorum evaporat<ur> per oculos, et illa pars quae sic exit per oculos inficit aerem contiguum oculis, et ille aer infectus inficit alium, et ideo, si sint aliqui multum passibiles sicut pueri, statim interficerent ipsos aspectu. Neque est istud inconveniens quod illud quod est naturale uni sit innaturale alteri, sicut sudor unius hominis <***> quae sunt generatae ex sudore faciunt inflare cutem⁶ alterius hominis, et per illum modum etiam lupi faciunt homines raucos.

Ad 1. Tunc ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam. Ad primam. “Movens et motum etc.”: verum est — movens immediatum et motum; tamen motum et movens ultimum non oportet esse simul; modo oculus non est movens immediatum ipsius speculi, sed magis pars aeris contigua ipsi speculo infecta ab oculo, et illa sunt simul.

Ad 1.2 Ad aliam. Cum dicitur “Aut hoc esset in quantum visivus etc.”, dico quod in quantum evaporativus. Et cum dicitur quod aliae partes sunt

¹ oculi – venis] Cf. Arist., *Insomn.* 2.460a3-6: “oculi [...] natura existunt pleni venarum”.

² venae] venus **F**.

³ Arist., *Somn. Vig.*, 3.456b1.

⁴ fit fascinatio] sit facitur **F**.

⁵ Arist., *HA* VII.5.585b2-3.

⁶ cutem] *vel potius* turem **F**.

tales, dico quod licet ita sit, non tamen in tanta abundantia sicut oculi, et sic non sufficienter possunt inficere speculum.

Ad 1.3 Ad aliam. “Illud cuius operatio etc.”: verum est ut sic. Et cum dicitur “Operatio oculi etc.”, verum est in quantum est organum visus, tamen ratione dispositionis oculi et complexionis non in quantum visivus est potest aliquid evaporari ab oculo sive extramitti, et /223vB/ [et] et hoc accidit sibi in quantum visivus est.

Quaestio II.4

Utrum deceptio contingat in somno

Consequenter quaeritur utrum deceptio contingat in somno.

1. Arguitur quod non.

1.1 Quia phantasia est virtus passiva, ideo oportet quod aliquod agens sit praesens quod educat ipsam de potentia ad actum. Tunc arguitur: Potentia cognoscitiva recipiens secundum modum agendi sui agentis non decipitur in somno; modo phantasia in somno recipit secundum modum agendi sui agentis; ergo phantasia in somno non decipitur. Sed non est alia deceptio in somno nisi phantastica, ergo etc. Maior de se patet. Minor patet ex eo quod praesuppositum est.

1.2 Item, Philosophus dicit¹ quod tunc non contingit deceptio quando est alia virtus superior quae cognoscit errorem; sed² sic <est in somno>; ergo etc.

1.3 Item, in vigilia non contingit deceptio, ergo neque in somno. Antecedens patet. Probatio consequentiae, quia secundum Philosophum³ motus maiores impediunt minores; modo in vigilia sunt maiores motus sensuum quam in somno; ergo si intellectus non decipitur in cognoscendo errores sensuum in vigilia, neque etiam multo magis decipitur in somno.

2. In oppositum est Philosophus.⁴

¹ Arist., *Insomn.* 2.460b18-22.

² sed] si F.

³ Arist., *Insomn.* 3.461a18-20.

⁴ Arist., *Insomn.* 3.461b7-8.

3. Dicendum quod in somno contingit deceptio, et hoc patet et ex parte †immutationis†¹ simulacrorum ad phantasiam et ex parte somni.

Secundo dico quod illa deceptio aliquando latet nos, aliquando non latet. Istud ergo primo apparet ex parte motus simulacrorum ad phantasiam, quia in somno secundum Philosophum² in fine somni, quando est evaporatio subtiliata, est continuus motus simulacrorum a phantasia ad sensum communem, moventur enim continue, ita quod unum est ibi in actu et aliud in potentia, et quando unum corrumpitur [et] aliud generatur, et tunc immutatur sensus communis ab istis phantasmatis acsi mutaretur a sensi<bili>bus exterioribus, et ideo quando diversa phantasmata non habentia ordinem ad invicem immutant sensum communem, tunc iudicat acsi mutaretur a sensibilibus exterioribus, et tunc apparet homini aliquid compositum ex homine et equo vel aliquid tale, et tunc somniat aliquis monstra.

Tunc arguitur: Quandocumque aliquid iudicamus aliter quam sit in re, tunc est deceptio; modo in somno, quando est talis motus phantasmatum continuus, ita quod antequam unum recedat³ aliud venit, tunc iudicatur aliter quam sit in re, sicut per phantasma hominis et equi quod est in phantasia iudicamus aliquid esse compositum ex equo et homine. Ergo tunc contingit deceptio. Etiam Philosophus⁴ ponit simile: sicut si sal liquefiat in aqua, tunc ab illa aqua ranunculi elevantur [ab aqua], et continue ibi moventur; eodem modo isti spiritus subtiles moventur a phantasia ad sensum communem et commiscentur, et tunc apparet modo unum, modo aliud; etiam eodem modo est in nubibus, sicut aliquando apparet nobis in nubibus forma cervi vel tauri, et statim a vento depellitur et apparet ibi alia figura. Sic etiam, ut dicit Albertus,⁵ propter successionem phantasmatum in phantasia aliquando videt aliquis aliquid compositum ex homine et capra, quia phantasia⁶ alicuius movetur ad phantasiandum aliquid per subtiles spiritus qui sunt ibi, et antequam veniat istud phantasma ad sensum communem propter motum continuum phan-

¹ immutationis] IIIII^oIIIIIS F; an immissionis scribendum?

² Locus non inventus. Cf., fortasse, Arist., *Insomn.* 3.461a25-27: "sedato autem et discreto sanguine in habentibus sanguinem, conservatus simulacrorum motus ab unoquoque sensuum valida facit sompnia".

³ recedat] reci()at F.

⁴ Arist., *Insomn.* 3.461b15-21.

⁵ Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* II.ii.1, p. 170b.

⁶ phantasia] phantasma F.

tasmatum apparet ibi aliud phantasma, et sic apparent monstra in somno, ut dictum est.

Item, hoc apparet ex parte somni, quia Philosophus dicit¹ quod species Corisci non est Coriscus. Tunc arguitur: illud quod facit credere similitudinem rei esse rem facit deceptionem; sed in somno credimus similitudinem rei esse rem, quia Philosophus dicit² quod tanta est somni potentia quod facit credere similitudinem rei esse rem, quia in somno sensus communis immutatur a phantasia acsi immutaretur in vigilia a sensibilibus exterioribus; quare etc.

Maior patet per Philosophum, vult enim Philosophus³ quod si aliquis supponeret digitum suo oculo et digiti suppositio ipsum /224rA/ lateat, tunc videat unum esse duo, et illa deceptio latet ipsum et credit unum esse duo. Si autem digiti suppositio ipsum non lateat,⁴ tunc bene videt unum esse duo, tamen illa deceptio non latet ipsum, immo scit quod secundum rei veritatem illud est unum et non duo, et iudicat secundum virtutem superiorem. Sic etiam est in somno: si aliquis credat phantasma Corisci esse Coriscum decipitur, si autem virtus superior sicut intellectus non sit ligata et non credat phantasma Corisci esse Coriscum, non decipitur; sed intellectus, qui est virtus superior, aliquando est in actu, et tunc non latet aliquem deceptio †sunt propter horribilitatem somni<i>† aliquando intellectus est in actu, quia aliquando somnium est ita terribile quod intellectus iudicat istud esse impossibile⁵ accidere, sicut quando aliquis somniat aliquod inhonestum sibi accidere credit⁶ se somniare. Etiam aliquando memoria fit in actu, et quando aliquis iudicat de praeterito ipsum esse praesens et memoratur ipsum esse praeteritum, tunc iudicat istud esse somnium, et ita deceptio non latet ipsum. Quando autem virtus superior est ligata, tunc ista deceptio latet ipsum.

Ad I. Ad rationes.

Ad I.1 Ad primam: “Phantasia est virtus passiva etc.”: verum est. Et cum dicitur quod talis potentia non decipitur, verum est —circa suam passionem non decipitur, tamen circa obiectum potest decipi, sicut lingua febr-

¹ Arist., *Insomn.* 3.461b23-24.

² Arist., *Insomn.* 3.461b29-30.

³ Arist., *Insomn.* 3.461b30-462a7.

⁴ lateat] lateret **F**.

⁵ impossibile] in peius **F**.

⁶ credit] trahit **F**.

citantis decipitur circa obiectum suum, quia dulce iudicat amarum; tamen circa suum actum vel sensationem¹ non decipitur, ut apparet 4 Metaphysicae,² quia iudicat <se> sentire, et ita est. Sic etiam in proposito.

Ad 1.2 Ad aliam. Cum dicitur quod quando est alia virtus superior etc., verum est. Et cum dicitur quod in somno est huiusmodi, dico quod non, aliquando³ immo intellectus est ligatus per accidens quia porus syllogisticus, ut dicit Albertus,⁴ non est solutus, et tunc intellectus non est in actu.

Ad 1.3 Per idem apparet solutio ad aliam rationem, quia non est simile in somno et in vigilia, cum in somno intellectus per accidens sit ligatus.

Quaestio II.5

Utrum divinatio per somnia sit possibilis

Consequenter quaeritur utrum divinatio per somnia sit possibilis.

*1.*⁵ Arguitur quod non.

1.1 Qui aliquis divinaret futura per somnia, illa somnia aut essent signum alicuius futuri vel causa; sed non sunt signum vel causa alicuius futuri; ideo etc. Maior patet, quia sicut dicit Albertus,⁶ solum illud quod est causa vel signum alicuius futuri habet ordinem ad illud ipsum, et per hoc solum contingit ipsum divinare. Minor patet, quia somn*u*m est apparitio phantastica in simpliciter dormiente; modo phantasia/ma non est signum vel causa alicuius futuri, sed magis praeteriti, quia phantasia⁷ est

¹ sensationem] san(n)em **F**.

² Cf. Arist., *Metaph.* IV.5.1009b3-6 + 1010b18-21.

³ aliquando immo] *fortasse corruptum*; immo aliquando *melius erat*.

⁴ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* II.I.7, p. 168a: "oportet scire quod causa deceptionis in somnis provenit ex uno principaliter, et ex tribus aliis secundario. Principale autem est, quia non est contradicens ad phantasma nisi valde raro, eo quod humiditas somni oppilat porum per quem est transitus imaginum ad usum rationis".

⁵ *Rationes 1.1 & 1.3 similes sunt rationibus 1.1 & 1.2 quaestionis 19^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL 84 (2015) 86.*

⁶ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.II.1, p. 197a-b: "ea somnia quorum principium est in nobis necesse est esse aut causas eorum quae fiunt et in somniis apparent esse in nobis, aut signa, si aliquem ordinem habent ad futura."

⁷ phantasia – actum] Arist., *de An.* III.3.429a1-2; *Auctoritates Aristotelis* 6.111.

motus factus a¹ sensu secundum actum, et sic illud quod est phantasiatum² fuit prius sensatum.

1.2 Item, si ita esset, illa quae apparent³ in somno essent vera ut in pluribus; modo istud est falsum, immo sunt vera ut in paucioribus; quare etc.

1.3 Item, si per somnia contingeret divinare futura, aut illa somnia haberent originem a nobis vel a deo; modo non habent originem a deo, quia tunc illa somnia alicuius futuri significativa melioribus et sapientioribus immitteret, cum de istis sit magis cura deo; modo hoc est falsum, quia magis illa somnia immittuntur fatuis et melancholicis; non ergo sunt a deo. Modo ablata causa quae est a deo, non videntur habere aliam, ut vult Philosophus;⁴ neque etiam habent originem a nobis, quia supra nostram prudentiam⁵ est cognoscere illa quae sunt apud columnas Herculeas vel quae sunt apud Borysthenem,⁶ ut dicit Philosophus⁷ (hoc est multum a remotis, sicut in fine Hispaniae vel in oriente).

2.⁸ Oppositum dicit Philosophus et Commentator libro suo De somno et vigilia.⁹ Dicit enim quod magnum quid est negare illud quod apparet ad sensum, quia nullus est hominum, ut dicit, cui non apparuerit aliquod somnium alicuius futuri veri significativum. Etiam Philosophus dicit¹⁰ quod communis opinio hominum approbat somnia habere significationem alicuius futuri, quia commune dictum, ut dicit,¹¹ communiter non potest esse omnino falsum.

3. Intelligendum est quod somniorum quaedam habent originem <a nobis, quaedam habent originem> ab extrinseco. Modo somniorum quae

¹ a sensu] assensu F.

² phantasiatum] phantas()cum F.

³ apparent] fere aperint F.

⁴ Arist., *Div. Somn.* 1.462b22: “ablata vero que a deo causa nulla aliarum conveniens esse videtur causa”.

⁵ prudentiam *scripsi coll. Div.Somn.* 1.462b26] fere pruintiam F.

⁶ Borysthenem] horistionem F.

⁷ Arist., *Div. Somn.* 1.462b24-26.

⁸ *Ratio 2 similis est rationi 2 quaestionis 19^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL* 84 (2015) 87.

⁹ Averroes, *Somn. Vig.* 94.26-28: “Nullus enim homo est qui non viderit sompnium quod enuntiaverit sibi aliquod futurum.”

¹⁰ Arist., *Div. Somn.* 1.462b14-16: “Nam quod omnes quidem vel plures existimant habere aliquam significationem sompnia prestat fidem tanquam ab experientia dictum”.

¹¹ Cf. Arist., *EN* VII.14.1153b27-28, *trl. Grossatestae*: “Fama autem non omnino perditur quam populi multi famant.”

/224rB/ habent originem a nobis quaedam sunt causae futurorum et quaedam sunt signa et quaedam sunt accidentia.

Quaedam enim sunt signa futurorum et ex parte corporis et ex parte animae, quia contingit quod aliquis in vigilia multum afficiebatur circa aliquid secundum corpus vel secundum animam, et tunc species et phantasma illius manet in phantasia, et ideo phantasia facta in actu phantasiatur illud circa quod afficiebatur, et tunc somniat aliquis, et ideo per somnia potest iudicari de complexione¹ hominum, unde et gratiosi² medici quando aliqui sunt infirmi inspiciunt ad sua somnia, quia parvi motus apparent magis in somno. Unde et aliquis, ut dicit Philosophus,³ tenui phlegmate descendente ab anteriori parte capitis ad linguam credit se frui melle in somno, et ex parva⁴ caliditate in corpore aliquis credit se esse in igne et <ex frigiditate in corpore> credit se esse in aqua, et sic de aliis. De⁵ die autem illa non apparent, quia maiores motus impediunt illos. Et ideo, \ut/ dicit Albertus,⁶ quidam †sel'uis†⁷ somniavit se comedere picem⁸ calefactum, et expergefactus vom<u>it choleram nigram. Etiam in artificibus et philosophantibus, ut dicit,⁹ isti somniant de his quae faciunt et cogitant de die, aliqui enim sunt sicut melancholici qui habent magnam impressionem phantasmatum in phantasia, et tunc quicquid faciunt de die ipsi loquuntur de nocte per modum qui dictus est prius.

Quaedam etiam somnia sunt causa futurorum, quia verisimile est quod sicut actus nostri sunt causae aliquorum somniorum, ita etiam econverso quod somnia aliqua sunt causae actuum nostrorum, quia quando aliquis somniat aliquid †intellectiva† et actus istius somni retinetur ab ipso, et tunc credit istud esse verum, sicut aliquis somniat se invenisse thesaurum et expergefactus recolat de hoc et vadit ad illum locum in quo hoc vidit et

¹ complexione] *potius* compositione **F**.

² gratiosi medici *etc.*] *Cf.* Arist., *Div. Somn.* 1.463a4-6 "dicunt quidem et medicorum gratiosi quoniam oportet valde intendere sompniis".

³ Arist., *Div. Somn.* 1.463a13-16.

⁴ parva] parvo **F**.

⁵ de die – illos] *cf.* Arist., *Div. Somn.* 1.463a7-9.

⁶ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.II.1, p. 198b: "somniavit quidam fundi sibi in ventrem picem ardentem, et se exaestuare in igne picis, eo quod choleram adustam nigram incensam in ventre habuit: et hanc emisit, cum surrexit a somno."

⁷ †sel'uis† *vel* †sel'uis† **F**, *sed fortasse* uif *exp.*

⁸ picem] piscem **F a.c.**

⁹ Arist., *Div. Somn.* 1.463a7-9: "et artificibus autem, considerantibus aliquid et philosophantibus".

invenit aliquando thesaurum. Eodem modo, sicut Albertus¹ recitat auctoritate Galeni,² quidam erat infirmus et nullo modo poterat sanari a medicis, ipse autem de nocte somniavit quod minuebatur de quadam vena in manu quae est inter auricularem et digitum anularem, et tale somnium retulit medicis, medici autem per artem medicinae consideraverunt quod ipse habebat malum in splene eo³ quod illa vena erat vena splenis, et fuit minutus de illa vena, et fuit sanatus. Unde talia somnia non sunt causae necessitantes futurorum,⁴ sed sunt causae remotae et dirigentes aliquantulum intentum circa agibilia de die non necessitando, quia voluntas alicuius non acquiescit illis qui⁵ somniavit, et ideo illa futura quorum somnia sunt causae minus contingunt quam illa quorum sunt signa, cum non sint causae necessitantes.

Quaedam autem sunt somnia quae sunt accidentia futurorum, sicut aliquo<s> somniare de multum distantibus a nobis, sicut de illis quae sunt apud Columnas Herculeas vel apud Borysthenem;⁶ illa enim non sunt neque signa neque causa talium. Sed de somniis quae habent originem ab extrinseco apparebit in †i†⁷ quaestione.

Ad 1. Ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam. Cum dicitur “Aut essent signum aut causa”, dico quod quaedam sunt signa et quaedam sunt causae. Et cum dicitur quod somnium est apparitio phantastica etc., verum est. Et cum dicitur quod phantasia est praeteritorum, ergo etc., dico quod aliquod somnium est effectus praeteriti, tamen phantasia facta in actu per aliquod phantasma praeteritum potest multa phantasiari de futuris propter habitudinem phantasmatum futurorum et praeteritorum, et ideo somnia illa possunt esse causa futurorum.

¹ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.ii.2, p. 199a-b: “Et tale fuit somnium, de quo dicit Galenus, quod quidam dolens splenem saepe contulit et ordinavit quod faceret, unde sibi contrarium splenis medicaretur, et somniavit quod mingeret super manum inter duos digitos auricularem et annularem: et cum evigilaret sic fecit, et convaluit.”

² Galeni] galieni **F** *normae orthographicae suae aetatis obsequens.*

³ eo] et **F**.

⁴ futurorum] ipsorum **F**.

⁵ qui] *an quae scribendum?*

⁶ Borysthenem] horistenem *vel* boristenem **F**.

⁷ i^a] *aut alia aut ultima scribendum arbitror.*

Ad 1.2 Ad aliam, quod tunc somnia essent vera ut in pluribus, dico quod non oportet, cum <non> sint causae¹ necessitantes, ut dictum est. Unde multa sunt possibilia quae non evenient, sicut multae sunt infirmitates quae possunt nobis accidere et quarum signa sunt in nobis, et tamen non evenient, immo impediuntur vel ex phlebotomia² vel aliquo alio huiusmodi; sicut etiam multa sunt /224vA/ futura <quae>, quia sunt impedibilia, [quae] non evenient.

Ad 1.3 Solutio autem alterius rationis in sequenti quaestione apparebit.

Quaestio II.6

Utrum somnia per quae contingit divinare immitantur a deo

Consequenter quaeritur utrum somnia per quae contingit divinare immitantur a deo.

1.³ Arguitur quod sic.

1.1 Primo auctoritate omnium antiquorum Philosophorum, ut dicit Albertus;⁴ antiqui enim, sicut Socrates et Plato, Apuleius⁵ et Simonides, voluerunt quod illa somnia a deo immittantur, et Simonides dicit quod deus sub aenigmatibus et figuris illa somnia nobis immittit, quia in hoc, sc. in divinatione futurorum, nobis invidet.⁶

1.2 Item, illud est a deo immissum per quod specialiter in cognitionem separatorum devenimus; modo per illa somnia per quae contingit divinare futura devenimus in cognitionem separatorum, secundum quod vult Al-

¹ causae necessitantes] causa necessitatis **F**.

² phlebotomia] flobotomia **F**.

³ *Cum rationibus 1.1 & 1.3 conferas rationes 1.2 & 1.1 quaestionis 20^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL 84 (2015) 88.*

⁴ Albertus, *Somn. Vig.* III.1.1, p. 178a-b: "Similiter autem est de Socrate, qui fidem magnam ponebat in somniorum divinatione, et hanc dixit esse unam de principalibus scientiis, ut videlicet scientia haberetur de somniorum coniecturatione. Plato autem cum Socrate concordare videtur, sicut magister cum discipulo: sicut enim narrat Apuleius Modenensis in libro de Dogmate Platonis, etiam Socrates per somnium instructus Platonem puerum in discipulum assumpsit. III.1.2, p. 179b: "ut dicit Simonides, «Deus invidet hanc scientiam homini, et ideo velat eam sub metaphora et deceptione»".

⁵ Apuleius] Apulegius **F**.

⁶ invidet] ibi videt **F**.

bertus¹ auctoritate Tullii [per illa quae contingit divinare futura] 2° De natura deorum; ergo etc.

1.3 Item, istud apparet ex interpretatione nominis, quia illa somnia dicuntur 'divinatio' quasi "divinitus inspirata".

1.4 Item, quodcumque aliqua differunt solum secundum magis et minus, a quocumque unum illorum est immissum et alterum; sed prophetia et somnium solum differunt secundum magis et minus, <ergo> a quocumque unum illorum est immissum est alterum; et prophetia est immissa a deo; ergo etc. Maior patet, quia magis et minus non diversificant speciem; sed talia quae non differunt specie ab eadem causa producuntur. Minor patet, quia Commentator libello suo De somno et vigilia² dicit quod somnium, prophetia et visio differunt solum secundum magis et minus; sed prophetia est immissa a deo, ut communiter dicitur; ideo etc.

2.1 Oppositum dicit Philosophus.³

2.2 Et hoc arguitur ratione sua,⁴ quia si talia somnia immitterentur a deo, cum alia irrationabilitate istud esset irrationabile quod non immitterentur illa somnia sapientibus sed fatuis et melancholicis, quia cum similitudo sit causa revelationis, tunc magis deus immitteret illa somnia sapientibus qui sunt sibi similes per quae revelarentur eis futura quam fatuis, cuius tamen oppositum apparet, quia magis immittuntur fatuis quam sapientibus.

3. Intelligendum est, secundum quod dicit Albertus,⁵ quod tria apparent in somno, sc. somnium, visio et prophetia, et differunt sic quia visio est omne illud quod apparet sensibus repercussum introrsum sive hoc fit in somno sive non, sed⁶ in extasi positus sive in quadam alienatione mentis, et tunc apparent aliquando verae visiones et †iiiiiles⁷†, aliquando falsae. Et sic differt a somnio, quia est in plus quam sit somnium, quia ubicumque est somnium est visio et non econverso. Prophetia autem causatur per raptum ipsius intellectus ad cognitionem futurorum, ad

¹ Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.I.8, p. 188a. *Si autem inde derivata sunt quae Radulphus narrat, aqua dum a fonte ad eum decurrit foedissime inquinata est.*

² Averroes, *Somn. Vig.* 95: "cause eorum non differunt, nisi secundum magis et minus".

³ Arist., *Div. Somn.* 1.462b20-22.

⁴ Arist., *Div. Somn.* 1.462b20-22.

⁵ Albertus Magnus, *Div. Somn.* III.I.3, pp. 180b-181a.

⁶ sed] sit **F**.

⁷ iiiiiles] an verisimiles scribendum?

quam per rationem non possumus attingere, sed somnium est apparitio phantastica in simpliciter dormiente.

Secundo intelligendum quod secundum quod dicit Albertus,¹ homines ad illas visiones tripliciter sunt dispositi.

Quidam enim sunt homines qui habent optimum intellectum, habentes intellectum agentem maxime dispositum ad cognoscendum quaecumque, et isti sunt summe dispositi ad cognoscendum substantias separatas, ita quod per modicam abstractionem per intellectum agentem nati sunt cognoscere substantias separatas secundum quod est possibile² in hac via, et propter hoc tales Moyses³ Aegyptiacus vocat sapientes.

Alii autem sunt homines qui habent imaginationem bene dispositam et in qualitate et in quantitate, et isti sunt maxime dispositi ad cognoscendum mathematicalia, et cum hoc, si habeant dispositionem intellectus et sequatur rationem, sunt dispositi ad demonstrationes mathematicas habendas; si autem non sequuntur rationem, tunc isti sequuntur fabulas et sequuntur civilia et fiunt, ut dicit, boni civiles et rhetores⁴ boni et prudentes in agibilibus, sic<ut> fuit Heraclitus, qui fuit perfectissimus⁵ in talibus.

Alii sunt qui habent utrumque, et intellectum bene dispositum et imaginationem bene dispositam, et isti, ut dicit, sunt boni interpretes somniorum, et hoc si sequestrentur a passionibus irae et concupiscentiae. Unde dicit quod illi qui sunt interpretes somniorum †cum quod† sunt magici, oportet eos dimittere omnes passiones concupiscentiae, irae, timoris et spei. Unde dicit⁶ auctoritate Moysi quod illi qui volunt prophetizare sequestrant se a deliciis, unde Hermes,⁷ qui fuit interpret somniorum, et alii tales incluserunt se in cavernis, et propter hoc Ptolemaeus in proverbiiis

¹ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.I.5, pp. 183b-184a.

² possibile] proprie **F**.

³ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.I.5, p. 183b: "Propter quod et Moyses Aegyptius tales vocavit sapientes."

⁴ rhetores *scripsi coll. Alberto, qui l.c.* "sunt abundantes in rhetoricis et civilibus" *habet*] rectores **F**.

⁵ perfectissimus] *fere persansimus* **F**.

⁶ Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.I.5, p. 184a: "Propter quod multi sapientium dixerunt, sicut narrat Moyses Aegyptius, quod tempore concupiscentiae, tristitiae, et timoris, prophetae non prophetizant".

⁷ Hermes qui] *imespar* **F**. Cf. Albertus, *l.c.*: "Hermes et alii quidam divinationi studentes, in antris desertis absconditi iacuerunt."

dicit¹ quod ille sapientior erit qui minus curat in cuius manu sit mundus; et talis maxime dispositus est ad divinandum² futura per somnia, et ex hoc sequitur quod aliqui sunt naturaliter prophetae, qui tamen actu non prophetant, quia prophetia nihil aliud est quam naturalis inclinatio ut aliquid per influentiam superiorum de futuris cognoscat. Modo, quando aliquis habet intellectum bene dispositum et imaginationem bene dispositam, ipse est aptus ad istud, quia cum aliquis se immiscet curis mundanis et civilibus, illa obnubilant eius intellectum ne possit actu prophetizare sive de futuris divinare. Etiam aliquae visiones apparent³ aliquibus in somno aliquando, quae postea in processu temporis eis non apparent, sicut quando aliqui sunt absoluti a curis mundanis apparent eis aliquae visiones et prophetizant de futuris, et postea, quia immiscent se curis mundanis non apparent eis.

Cum ergo quaeritur utrum talia somnia sint a deo immissa vel non, Albertus⁴ dicit quod opinio antiquorum fuit quod sic, unde cognitio illa de futuris per somnia, ut dicit,⁵ est ita difficilis quod Peripatetici propriam sectam de hoc dimiserunt et secuti sunt sectam Stoicorum, unde Plato, Socrates, Apuleius⁶ et Simonides et Averroes eis⁷ adhaerens, ut dicit, dicunt quod illa sunt immissa a substantia separata et in⁸ maxima reverentia scientia de istis fuit tempore Socratis.

Sed illa non fuit intentio Philosophi. Ideo secundum intentionem Philosophi breviter est dicendum de illis somniis quae habent originem a nobis quod illa non sunt a deo, nec de istis est quaestio, sed de illis quae habent originem ab extrinseco. Et dico quod talia somnia non sunt immediate a

¹ *Ex praefatione ad Almagestum ex translatione Gerardi Cremonensis, prop. 23*: “Inter homines altior existit qui non curat in cuius manu sit mundus” (*Codd*: State library of Victoria. RARESF 091 P95A: 1rB; Paris, BnF, lat. 14738: 1v). *In editione a Petri Lichtenstein Venetiis 1515 impressa (Almagestum Cl. Ptolemei) f. 1r ita legitur*: “Inter homines altior existit mundo: qui non curat in cuius manu sit mundus.” Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.I.12, p. 195a: “Et hoc est quod dixit Ptolemaeus in Disciplina proverbiorum: ‘Excellentior in hominibus est, qui non curat in cuius manu sit mundus: excellens enim et altus inter homines est, qui tale fastigium intellectus et imaginationis per naturam est adeptus. et ille ad actus prophetiae deveniet si curas abiicit [...]’.”

² divinandum] d(icen)dum **F**.

³ apparent] apud **F**.

⁴ Cf. Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.I.8, p. 188a.

⁵ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.I.1, p. 177a.

⁶ Apulegius **F**.

⁷ eis] eas **F**.

⁸ in maxima reverentia etc.] *Ex Alberti Somn. Vig.* III.I.1, p. 178a.

deo, ut somnia sunt sive cognitio futurorum per talia somnia, sed sunt illa somnia secundum modum quem ponit Philosophus in Littera, dicit¹ enim quod sicut est in motu projectorum, ita est in immissione illorum somniorum a corporibus caelestibus; modo sic est in motu projectorum quod primo et principali proiciente cessante aer vel aqua in qua fit projectio recipit virtutem impellendi illud proiectum a primo proiciente et impellit ipsum proiectum usque ad aliam partem aeris, et illa usque ad aliam, et sic consequenter quamdiu virtus primi impellentis durat,² sicut etiam virtus corporis caelestis per vehiculum sui in quo[d] est motus et lumen impellit sive movet corpus contiguum sibi, et illud aliud, et sic consequenter usque ad aerem contiguum corpori dormienti, et iste aer sibi contiguus intrat organum phantasiae, et illa phantasia sic mota virtute corporis caelestis format phantasma simile illi effectui cuius causa est motus corporis caelestis, et istud phantasma mittitur ad sensum communem, et tunc homo incipit somniare, et sic fiunt somnia de futuris. Unde sicut aliquis quando vult phantasiari phantasma alicuius quod alias non vidit, licet proprie phantasma eius non habet, tamen secundum illud phantasma quod habet in phantasia format sibi speciem convenientis vel disconvenientis, et tunc format sibi speciem illius quod vult phantasiari. Sic etiam, quia in tali somnio non est proprium idolum eius quod somniatur, statim in virtute causae existentis in illo effectui format sibi speciem amici vel speciem inimici, et tunc somniat malum vel bonum futurum. Sed Albertus³ quaerit quae est causa quare illa somnia apparent sub aenigmatibus et figuris et non in propria forma, sicut si aliquis somniat lunam accrescere signum est, ut dicit, quod eius fama⁴ †IIII† debet crescere, si autem somniat eclipsim solis, hoc significat quod eius fama deminuitur. Dicit quod hoc est quia illa futura non habent esse neque in se neque in suis causis propinquis; in se non sunt, quia futura sunt quae sunt in constellatione quae est causa remota illorum, et ita non habent figuram vel colorem, et ideo non apparent sub proprio phantasmate, et illa prius somniantur quam habeant produci in re, quia quanto aliquid est magis dispositum ad recipiendum aliquid, tanto citius effectus talis inducitur; modo phantasia est magis disposita ad recipiendum phantasma talis effectus futuri quam sit materia ad eius receptionem, et ideo illa somnia prius apparent in phantasia quam fiant in re extra.

¹ Arist., *Div. Somn.* 2.464a6-11.

² durat] ducat F.

³ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.1.3-4.

⁴ fama] forma F.

Ad 1. Tunc ad rationes.

Ad 1.1 Ad primam. Cum dicitur quod omnes antiqui etc., dicendum quod illa fuit opinio sua, et in hoc contradixerunt Philosopho. /225rA/

Ad 1.2 Ad aliam, cum dicitur “Illud est a deo immissum per quod etc.”, falsum est. Non oportet quod sit a deo immissum immediate, quia per motum devenimus in cognitionem substantiarum separatarum, et tamen causa prima non est causa motus immediate.

Ad 1.3 Ad aliam. Cum dicitur quod hoc apparet ex interpretatione nominis, dicendum quod loquendum est ut plures, sentiendum ut pauci. Et quia plures credebant vel dicebant illa somnia esse a deo immissa, [et] propter hoc dicuntur ‘divinatio’. Vel potest dici quod dicuntur ‘divinatio’ quia divinare de istis maxime pertinet ad abstractos¹ a curis mundanis, et isti vocantur divini.

Ad 1.4 Ad aliam. Cum dicitur “Quandocumque aliqua differunt secundum magis et minus etc.”, verum est. Et cum dicitur quod prophetia, visio etc., Commentator dicit² quod illa a diversis causantur, quia visio causatur a daemonibus, prophetia a deo, et somnium a substantiis separatis. Tamen secundum Albertum ab eadem causa causantur, ita quod prophetia non causatur a deo immediate.

Quaestio II.7

Utrum corpus caeleste possit agere in animam humanam

Consequenter quaeritur, quia Philosophus dicit³ quod quaedam sunt somnia quae non habent originem a nobis sed a corpore caelesti, utrum corpus caeleste possit agere in animam humanam.

1. Arguitur quod non.

1.1 Quia corporeum et materiale non potest agere in immateriale et [in] incorporeum; sed corpus caeleste est corporeum et materiale, et intellectus est incorporeum et immateriale; ideo etc. Maior patet, quia agens est

¹ abstractos] abstractiones F.

² Averroes, *Somn. Vig.* 95.37-38 & (*versio Parisina*) 94.23-24.

³ Arist., *Div. somn.* 2.463b31sqq.

nobilius passo; sed materiale non est nobilius immateriali, sed magis e converso. Minor patet de se.

1.2¹ Item, secundum \quod/ apparet primo De generatione,² agens et patiens debent³ communicare in materia; sed corpus caeleste et intellectus non communicant in materia; ideo etc.

1.3 <***>

2. Oppositum innuit Philosophus,⁴ et hoc etiam vult †Philosophus† et Albertus⁵ et expositores.⁶

3. Dicendum est quod corpus caeleste aliquo modo habet⁷ agere in omnia ista inferiora, et per consequens in animam humanam. Et hoc apparet, quia secundum Philosophum primo Meteorum⁸ totus iste mundus inferior est contiguus corpori caelesti, ut totum suum regnum inde recipiat, et praeterea⁹ Commentator [2° De anima] Caeli et mundi¹⁰ dicit quod si caelum quiesceret, immediate omnia inferiora corrumperentur, quia influit omnibus vitam secundum Philosophum 8 Physicorum.¹¹ Tunc arguitur: Illud quod per se agit in aliquod totum, agit saltem per accidens in quamlibet eius partem; sed [c] corpus caeleste agit in totum compositum ex anima et corpore; ergo corpus caeleste habet agere sive influere in animam humanam.

Item, omnia quae sunt in universo habent ordinem ad invicem secundum Philosophum primo Caeli et mundi;¹² ad illum autem ordinem requiritur quod extremum non potest agere in aliud extremum nisi per medium, et propter hoc vult Philosophus 8 Physicorum¹³ quod¹ primum antiquum

¹ *Simillima est ratio 1 quaestionis 21^{ae} Iacobi de Duaco, CIMAGL 84 (2015) 91.*

² Arist., *GC* I.7.323b31-32.

³ debent] dicitur **F**.

⁴ Arist., *Div. somn.* 2.463b31sq.

⁵ Albertus Magnus, *Somn. Vig.* III.1.9-11.

⁶ *Quos expositores in mente Brito habuerit nescio.*

⁷ habet agere] h' ta'ng'e **F**.

⁸ Arist., *Mete.* I.2.339a21-23; cf. *Auctoritates Aristotelis* 5.2.

⁹ praeterea] propter **F**.

¹⁰ *Locum non inveni.*

¹¹ Arist., *Ph.* VIII.1.250b11-15; cf. *Auctoritates Aristotelis* 2.199.

¹² *Locum non inveni.*

¹³ *In libro Aristotelis non inveni, at cf. Auctoritates Aristotelis* 3.237 (*inter auctoritates Averrois ad Ph. VIII*): "Primum antiquum nihil agit in istis inferioribus sine secundo

nihil agit in ista inferiora [hoc non sit] nisi mediante corpore caelesti; modo substantiae separatae multa influunt in ista corpora; ergo cum hoc non sit² nisi mediante corpore caelesti, corpus ergo caeleste agit in omnia ista inferiora, et per consequens in animam humanam.

Sed est intelligendum quod aliquid agere in aliud potest intelligi dupliciter: vel directe et necessitando vel indirecte et solum inclinando; et illo ultimo modo corpus caeleste agit in animam humanam, quia corpus caeleste per motum et lumen agit in corpus sibi propinquum, et illud corpus in quod agit recipit ab ipso virtute movendi corpus sibi contiguum, et illud aliud, et sic usque ad ista inferiora; et sic agit in †quantum† corporeum, et ideo agit in virtutes sensitivas, quae sunt organicae et corporeae; et quia intellectus non intelligit sine phantasia, et illa est virtus organica, ideo per accidens agit in intellectum, sc. in quantum agit in phantasiam, ex qua dependet intellectus; et non agit in ipsum directe et necessitando sed solum inclinando, quia quamvis sic agat in intellectum, ut dictum est, tamen semper manet libertas arbitrii, ita quod potest aliquis sic agere vel non sic agere si velit, cum habeat liberum arbitrium. Et ideo iudicium astrologorum de fine hominum secundum constellationes in quibus nascuntur aliquando fallax est, quia talis constellatio sub qua aliquis nascitur non necessitat ad hoc ut ipse sit latro vel homicida vel aliquid tale. Tamen, quia ut in pluribus homines sequuntur passiones et appetitum sensibilem, et corpus caeleste habet dominium super potentias sensitivas, ideo ut in pluribus iudicium ipsorum potest esse verum, et ideo dicit Albertus³ auctoritate Ptolemaei quod astrologus qui de futuris iudicat cum cauta protestatione debet iudicare et dicere quod talis effectus debet evenire secundum talem constellationem nisi sit aliquid impediens, quia si absolute /225rB/ diceret et sine aliqua circumstantia “Talis effectus eveniet” et ille effectus non eveniret, tunc vulgus dicta istorum non acceptaret. Ideo crederent quod quicquid isti dicerent esset falsum et trufatorium.

Ad I. Tunc ad rationes.

antiquo.” *Secundum Hamesse fons est Averoes, Ph. VIII.43, 383G, quod tamen vix stare potest.*

¹ quod] quid F.

² sit] fortasse fit scribendum, quamquam modus coniunctivus melius congruit.

³ Albertus Magnus, *Somn. Vig. III.II.v*, p. 202b.

Ad 1.1 Ad primam. Cum dicitur “Corporeum etc.”, verum est – per se et directe, tamen per accidens et indirecte non est verum; modo illo modo agit corpus caeleste in animam humanam, ut visum est.

Ad 1.2 Ad aliam. “Agens et passum etc.”, verum est —agens materialiter et per abiectiōem contrarii. Si autem sit agens metaphysicum, non oportet; modo illo modo corpus caeleste agit in intellectum; ideo etc.

Ad 1.3 Ad aliam. Cum dicitur “Agens etc.”, verum est —<*** sed> de agente remoto a principali non oportet; modo tale agens est corpus caeleste, ideo non valet.

Sed †hoc† ibi surgit quaedam dubitatio, quia cum corpus caeleste agat in ista inferiora et in animam humanam influendo sibi illa somnia, quare magis influit illa animae melancholicorum et fatuorum quam sapientium? Istud enim videtur irrationa<bi>le, quia meliores melius debent dirigi in suis actibus, et ideo divinatio somniorum sapientium minus debet fallere quam divinatio quae infunditur ipsis melancholicis et fatuis; sed oppositum videmus; ergo etc.

Dicendum secundum Philosophum primo Caeli et mundi¹ quod ille est ordo in universo quod aliqua attingunt ad finem suum sine motu et transmutatione, alia vero per motum proprium et transmutationem, alia vero per motus extraneos et transmutationes, et non proprios, sicut aliquis infirmus attingit ad sanitatem sine aliquo motu; alii autem attingunt ad sanitatem per motus suos sicut² per deambulationem et exercitationem, alii autem non possunt attingere neque sine motu neque cum motu proprio ad suam perfectionem; sic est in universo quod aliqua possunt habere suam perfectionem sine aliquo motu, sicut substantiae separatae, et illae sunt perfectissimae, alia autem per plures motus et diversos proprios agunt et attingunt suam perfectionem, alia autem sunt quae non attingunt ad eam per motus proprios sed alienos, sicut sagitta attingit ad metam per motum ipsius sagittantis; modo melius est quod aliquis dirigatur ab³ agente intrinseco et a se ipso quam quod dirigatur ab⁴ agente extrinseco, quia quod dirigatur⁵ ab agente extrinseco habet solum rationem instrumenti in tali operatione, quod autem dirigatur ab agente intrinseco habet

¹ *Locum non inveni.*

² sicut] sunt **F**.

³ ab] ad **F**.

⁴ ab] ad **F**.

⁵ dirigatur] dirigatur **F**.

rationem agentis principalis, et ideo melius est quod aliquis dirigatur in suis operationibus a se ipso quam ab agente extrinseco, et ideo ista somnia magis mittuntur fatuis et melancholicis, quia isti reguntur secundum motum corporum caelestium, et non sapientibus, cum isti regantur secundum motus proprios et non secundum motus corporum caelestium.

Deo gratias. Amen.

**B: Ex Quaestionibus <Radulphi Britonis> super libros
Metaphysicorum**

Quaestio I.3

Utrum memoria fiat ex sensu

/F 266rB/

Consequenter quaeritur utrum memoria fiat ex sensu.

1. Arguitur quod non.

1.1 Quia si memoria fieret ex sensu, tunc omnia animalia habentia sensum haberent memoriam; hoc est falsum, quia solum animalia progressiva¹ de loco ad locum habent memoriam; ergo et primum.

1.2² Item, si memoria esset ex sensu, tunc omnium illorum quorum haberemus memoriam, haberemus sensum; istud per se est manifestum. Sed multorum habemus memoriam quorum non habemus sensum; probatio quia vacui et infiniti habemus scientiam, ergo memoriam, quia per Philosophum in prooemio Metaphysicae³ ex pluribus singularibus fit una memoria, ex pluribus memoriis unum experimentum, ex pluribus experimentis unum universale, quod est principium artis et scientiae. Modo vacui et infiniti non habemus sensum. Ideo etc.

1.3⁴ Item, <Illud⁵ ex quo aliquid fit est cum facto, sed> sensus secundum actum fit ad praesentiam sensibilium, memoria autem fit

¹ progressiva] fortasse processiva scribendum, qua forma infra utitur noster.

² Cf. Petrus de Alvernia, *Quaest. Metaph.* I.4, *U. memoria fiat ex sensu, cod. Domus Petri Cantabr.* 152: 131vA: "1.2 Item, si ex sensu fieret memoria per se, cuius non esset sensus nec memoria; sed multorum est memoria quorum non est sensus, ut intentionum individualium, <et> similiter intelligibilium; quare etc."

³ Cf. Arist., *Metaph.* I.1.980b29sq.

⁴ Cf. Petrus de Alvernia, *in quaestione iam laudata*: "1.1 Illud ex quo generatur aliquid manet in generato, quia ex quo aliquid generatur est materia; materia autem existit in generato; sed sensus non manet in memoria, nam sensus est praesentis, memoria autem praeteritorum; quare etc."

⁵ illud – sed] addi collata responsione. Praeterea in determinatione "ex quo aliquid fit [...] et factum sunt simul, sicut dictum est prius" legitur.

in absentia. Tunc arguitur: si memoria fiat ex sensu, cum memoria sit in absentia sensibilibus, sensus autem in praesentia causae,¹ idem erit in praesentia et absentia simul sensibilis; quod est falsum; ergo etc.

2. Oppositum vult Philosophus in prooemio,² qui dicit quod quibusdam animalibus infit memoria ex sensu, quibusdam autem non.

3.1 Solet dici sic ad quaestionem quod aliquid fieri ex altero est dupliciter: Uno modo fit aliquid ex aliquo proprie tamquam ex materia, sicut statua ex aere,³ et sic memoria non fit ex sensu, quia ex quo aliquid fit illo modo et factum sunt simul, sicut dictum est prius; si ergo sic fieret ex sensu sicut dictum est, tunc sequeretur quod quorum haberemus memoriam, quod eorum haberemus sensum in actu et quod idem sensibile cuius⁴ haberemus sensum esset simul in absentia et praesentia; quod est falsum. Alio modo dicitur aliquid fieri improprie, i.e. secundum ordinem quendam, ita quod li 'ex' dicat ordinem solum et non causam, sicut dicimus quod ex mane fit meridies, i.e. post mane; illo modo dicunt memoriam fieri ex sensu, quia numquam erit memoria nisi praecesserit imaginatio, ut patet 2° De anima.⁵ Unde memoria est conservatio phantasmatis, sive est imaginatio⁶ alicuius ab<s>entium, ut patet in libello De memoria;⁷ imaginatio autem est motus factus a sensu, ut patet 2° De anima,⁸ ideo post sensum fit memoria, et fit memoria ex sensu ita quod li 'ex' dicat ordinem et non causam.

3.2⁹ In hoc autem quod dicunt quod ibi est ordo recte dicunt. Sed non est verum quod non sit ibi aliqua causa. Credo enim quod sensus est

¹ causae] cē F. *Lectio suspecta, fortasse tunc scribendum.*

² Arist., *Metaph.* I.1.980a28-b21.

³ aere] ente F.

⁴ cuius] quorum F.

⁵ *Locum non inveni.*

⁶ imaginatio] imago F.

⁷ Cf. Arist., *Mem.* 1.450a20-25.

⁸ Arist., *de An.* III.3.429a1-2; *Auctoritates Aristotelis* 6.111.

⁹ *Solutio Britonis ad idem redit cum solutione Petri de Alvernia in quaestione iam laudata*: "3. Intelligendum quod ex aliquod dicitur aliquid generari uno modo sicut ex materia, ut planta generatur ex terra; aliquid autem generatur ex aliquo sicut ex contrario, ut album ex nigro; aliquid autem ex alio quia post aliud, ut ex mane meridies; quoddam {q.: quaedam *cod.*} autem fit ex alio sicut ex efficiente, ut lis ex convicio. Tunc dico quod duobus primis modis memoria non fit ex sensu, quia sensus nec est

causa agens memoriae illo modo quod sensus particularis motus movet sensum communem, sensus communis phantasiam, phantasia autem movet memoriam, quia cognitio posterior in homine dependet ex cognitione priori. Cum ergo memoria sit posterior, dependebit ex priori cognitione, sc. sensitiva, et intellectiva cognitio dependet ex sensu et ex priori <cognitione> per Philosophum primo Posteriorum¹ (primo etiam Ethicorum); cognitio enim intellectiva dependet ex phantasmate, ut patet primo et 3° De anima,² et virtute intellectus agentis abstrahitur quod quid est a condicionibus individuantibus et phantasmatibus; phantasia autem dependet a sensu, quia est motus factus a sensu secundum actum, ut patet 2° De anima.³ Et ideo etc.

Advertendum tamen est quod licet memoria fiat ex sensu, non fit ita ex sensu tamquam ex causa agente et movente quod sensus sit efficiens memoriam in omnibus animalibus, sed solum in animalibus dispositis ad habendum memorium, cuiusmodi⁴ sunt animalia processiva de loco ad locum; nisi enim animal processivum de loco ad locum memoriter [intentionem, numquam continuaret /266vA/ motum suum nisi enim memoriter] haberet intentionem cibi, numquam continuaret motum suum, neque quodcumque aliud †aliter†. Et ideo sensus in animalibus dispositis ad memoriam efficit memoriam sicut in processivis quae moventur de loco ad locum, non⁵ autem in terrae affixis. Actus enim activorum recipiuntur in patiente et disposito (2° De anima⁶), et ideo Philosophus dicit in littera quod quibusdam⁷ animalibus infit⁸ memoria ex sensu, quibusdam autem non.

Ad I. Ad rationes.

materia nec contrarium eius, sed duobus modis ultimis: fit enim memoria ex sensu sicut ex efficiente. Sicut enim sensibilia in actu faciunt sensum in actu, sensus autem in actu phantasiam in actu, et phantasia in actu imaginativam –sic istae duae, sc. phantasia et imaginatio, faciunt memoriam in actu.”

¹ Cf. Arist., *APo.* I.1. 71a1-2. *In primo Ethicorum nil ad rem pertinens inveni.*

² Arist., *de An.* III.7-8.

³ Arist., *de An.* III.3.429a1-2; *Auctoritates Aristotelis* 6.111.

⁴ cuiusmodi] t'i F.

⁵ non] u *cum puncto superscripto* F.

⁶ Arist., *de An.* II.2.414a11-12.

⁷ quibusdam] quibus de F.

⁸ infit] insit F. Arist., *Metaph.* I.1.980a28-b21.

Ad 1.1 Ad primam. Cum dicitur “Si ita esset etc., tunc animalia habentia sensum haberent et memoriam”, dico quod verum est — animalia disposita ad memoriam; et ideo, quia multa sunt talia animalia indisposita ad memoria, quia non moventur de loco ad locum, cuiusmodi sunt terrae affixa, non oportet quod talia habeant memoriam.

Ad 1.3 Ad aliud. Cum dicitur “Illud ex quo aliquid fit est cum facto”, dico quod verum est — de eo quod fit ex alio sicut ex materia. Et cum dicis quod ergo idem erit in absentia et praesentia, dico quod non oportet, quia memoria non fit ex sensu tamquam ex [[causa]] †agnoscere materialiter;† et ideo non valet.

Ad 1.2 Ad aliud. Cum dicitur quod si memoria fieret ex sensu, tunc quorum haberemus memoriam haberemus sensum verum est — sensum proprium ipsius vel sui oppositi. Ad minorem, cum dicitur quod multorum habemus memoriam quorum non habemus sensum, sicut vacui et infiniti, dico quod licet non habeamus sensum ipsorum per species proprias ipsorum, tamen ipsorum habemus sensum per species proprias suorum oppositorum, sicut cognoscimus silentium per privationem soni¹ et tenebram² per privationem lucis; et ideo non valet.

Quaestio I.4

Utrum experimentum fiat ex memoria

1. Videtur quod non. Quia tunc sequeretur quod habentia memoriam, sicut processiva animalia de loco ad locum, †possent experi()a†; hoc est falsum; ergo etc.

2. Oppositum vult Philosophus in littera, qui dicit quod hominibus fit experimentum ex memoria.³

3. Ad videndum hoc oportet videre quid sit cognitio experimentalis. Ad cognitionem autem experimentalem requiritur memoria alicuius effectus

¹ soni] sui F.

² tenebram] tenden()am F.

³ Arist., *Metaph.* I.1.980b29-981a1.

in pluribus singularibus similibus in natura quae est causa illius effectus; et hoc tamquam materiale requiritur. Adhuc¹ etiam requiritur collatio illorum singularium ad aliud singulare, et hoc tamquam formale. Unde qui experimentatur memoratur aliquem effectum esse in pluribus singularibus similibus in natura quae est causa illius effectus. Neque istud sufficit, quia istud bene habent bruta, tamen non experimentantur; sed cum hoc requiritur collatio istorum singularium ad aliud singulare simile illis, quod sicut est in illis, quod ita debet esse in illo singulari. Tunc est cognitio experimentalis. Verbi gratia, ego memoror quod talis [[ecclesia]] \herba/ contulit tali talis comprehensionis, talis aetatis in tali infirmitate laboranti et tali et tali(?), postea illa singularia ego confero ad aliud singulare sic dicendo ‘Vergilius est eiusdem aetatis, eisdem complexionis et in tali infirmitate laborat; ergo illa herba conferet sibi’. Istud est experimentum.

Aliqui autem dicunt: quod talis collatio fit ad universale non est verum, quia nulla collatio fit ad universale nisi a virtute cognoscente universale, cuiusmodi est intellectus; illa tamen virtus non est virtus intellectualis, sed dicitur ratio particularis collativa intentionum² particularium, et vocatur virtus cogitativa in hominibus. In brutis non est ita perfecte, et dicitur aestimativa in brutis, quia ita non est perfecta sicut in hominibus. Quia, sicut dicit Proclus,³ omne quod invenitur in inferioribus coniunctum superioribus est perfectius, et ideo quia homo est perfectior brutis, illa autem virtus invenitur in brutis et hominibus, sequitur quod perfectior sit in hominibus, quia conferunt singularia plura convenientia ad aliud singulare, sed bruta solum habent memoriam seingularium absque collatione. Et ideo, quia, ista virtus coniuncta est cum intellectu in hominibus, sequitur quod sit perfectior in hominibus quam in aliis, et poterit conferre intentiones particulares singularium ad aliud singulare, non tamen universales intentiones poterit conferre, quia istud pertinet ad virtutem intellectivam. Et ideo Commentator super 3^m De anima dicit quod per hanc virtutem cogitativam differt homo ab aliis animalibus,⁴ quia Commentator non posuit intellectum esse formam hominis, et per hoc patet quantum animalia bruta participant de experimento.

¹ adhuc] et hoc F.

² intentionum] ententio nam F.

³ *Locum non inveni.*

⁴ animalibus] hominibus F. Cf. Averroes, *de An.* III.57 p. 529 Crawford.

Ad 1. Ad illud quod obicitur dicendum quod ita dicendum est de memoria et experimento sicut de sensu et memoria, dicendo quod memoria generat experimentum in animalibus dispositis ad experimentum, sicut¹ sensus memoriam in animalibus dispositis ad memoriam; homines autem solum² sunt dispositi ad experimentum.

Vel dicendum quod verum est —si experimentum fieret ex memoria tamquam ex causa sufficienti; modo memoria non est sufficiens causa: cum hoc³ requiritur collatio singularium ad aliud singulare; ergo non valet.

¹ sicut] sunt **F**.

² solum] soli *malim*.

³ hoc] *vel hic* **F**.